

åtgärder för att främja och underlätta för småskalig livsmedelsförädling

ett regeringsuppdrag till
Jordbruksverket och
Livsmedelsverket

åtgärder för att främja och underlätta för småskalig livsmedelsförädling

ett regeringsuppdrag till Jordbruksverket och
Livsmedelsverket

2005-01-31

Referens:
Jordbruksverket dnr 49-3318/04
Livsmedelsverket dnr 1487/04

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	9
Bakgrund.....	9
Syfte	9
Begrepp och avgränsningar	9
Arbetsmetoder.....	11
Basfakta i utredningen.....	14
Småskalig livsmedelsförädling i Sverige.....	14
Offentlig livsmedelstillsyn.....	17
Nya regler om livsmedelshygien och livsmedelskontroll i EU	17
Branscharbete och småskaliga producenter	18
Stödmöjligheter idag och tänkbara förändringar	18
Stödmöjligheter för småskalig livsmedelsförädling.....	19
Tänkbara framtida förändringar av berörda stöd inom Miljö- och landsbygdsprogrammet	21
Utredningens delprojekt	22
Kartläggningar och fokusgruppmöten	22
Utbildning – kommentarer och slutsatser.....	23
Projekt – kommentarer och slutsatser	24
Omfattningen av stöd till småskalig livsmedelsproduktion.....	24
Kommentar till stödredovisningen	26
Förstärkning av LBU-budgeten till småskalig livsmedelsförädling	30
Enkät svar – Kunskapsbehov, inlärningsform och stöd.....	31
Dialog med berörda aktörer	36
Erfarenheter från andra länder	36
Småskalig livsmedelsförädling i Finland	36
Avslutade och pågående uppdrag med bäring på småskalig livsmedelsförädling.....	39
Nationella kuvertet.....	39
Landsbygdsprogrammet 2007-2013	39
Överväganden och förslag	40
Faktorer som kan utveckla småskalig livsmedelsförädling	40
Ekonomiska stödåtgärder – effekter och konkurrensaspekter	41
Behov av och former för rådgivning, utbildning och kompetensförmedling	43

Lära genom erfarenhet – utvärdering och uppföljning	47
Förslag	49
1. Stimulera branschsamverkan	49
2. Ökad samverkan mellan tillsynsmyndigheterna på livsmedelsområdet	52
3. Införande av kursplaner för livsmedelshygien, HACCP m.m.	54
4. Upprätta en webbplats för kunskapsspridning	56
5. Kompetenscentra för småskalig livsmedelsförädling	58
6. Kompetens- och utvecklingscheckar	62
7. Utvärdering samt projekt för marknadsinsatser	65
Kostnadsuppskattning och finansiering	68
Bilagor	69

Sammanfattning

Regeringen gav genom beslut 29 april 2004 Jordbruksverket och Livsmedelsverket i uppdrag att tillsammans utreda behov av och ge förslag på åtgärder för att främja och underlätta:

- för lantbruks- och landsbygdsföretagare att utveckla sina företag med ekonomiskt bärkraftig småskalig livsmedelsförädling samt
- för redan etablerade landsbygdsföretag inom den småskaliga livsmedelsförädlingen att bibehålla och öka antalet sysselsatta.

Myndigheterna skall också lämna förslag till hur och av vilka aktörer sådana åtgärder kan vidtas eller hur sådan verksamhet kan bedrivas på ett effektivt sätt.

Förslagen (utan inbördes rangordning)

1. Stimulera branschsamverkan

Branschsamverkan mellan de minsta livsmedelsförädlarna bör stimuleras. Detta kan eventuellt ske med hjälp av ekonomiska bidrag om sådant behov föreligger. Utredningen tar inte ställning till om detta ska ske inom befintliga organisationer eller om en ny branschorganisation bör byggas upp. Det är självfallet företagen som avgör denna fråga.

2. Ökad samverkan mellan tillsynsmyndigheterna på livsmedelsområdet

Livsmedelsverket bör i samarbete med regionala och kommunala tillsynsmyndigheter skapa samverkansområden för olika sakområden som t.ex. mjölk, kött och fisk. Varje enskild inspektör inom aktuellt sakområde bör ha tillräckligt många tillsynsobjekt för att kunna upprätthålla en hög kompetens inom sakområdet.

Man bör också överväga att för en förbestämd tidsperiod 'diplomera' inspektören mot de sakområden som denna ska ansvara för. Detta skulle ge ett system för att kvalitetssäkra att nödvändig kompetens finns hos inspektören som bedriver tillsyn vid de små företagen.

3. Införande av kursplaner för livsmedelshygien, HACCP m.m.

Regeringen föreslås ge Livsmedelsverket i uppdrag att tillsammans med branschen och i samråd med de viktigaste av dagens utbildningsaktörer skapa och uppdatera kursplaner inom områdena hygien och kvalitetssäkring inom livsmedelslagstiftningens område.

4. Upprätta en webbplats för kunskapsspridning

Upprätta en webbplats för ökad kunskapsspridning för målgruppen småskaliga livsmedelsförädlare. Webbplatsen bör utgå ifrån samtliga livsmedelsföretagares identifierade kompetensbehov, men med fokus på hög användbarhet för de mindre företagen.

5. Kompetenscentra för småskalig livsmedelsförädling

Behov av flera kompetenscentra i landet har identifierats av utredningen. Centren behöver ha generell kompetens och i möjligaste mån komplettera varandras kompetens inom specifika förädlingsprocesser / produktområden, samtidigt som konkurrens- och kvalitetsaspekten bör beaktas.

Staten bör ge ett grundstöd som stöttar den del av kompetenscentrens verksamhet som är inriktad på mindre företag på landsbygden. De aktörer som ska kunna komma ifråga för en sådan grundfinansiering bör verka nationellt såtillvida att verksamheten som erbjuds är öppen för alla oavsett var företaget är beläget.

Subventionen till dessa kompetenscentra bör inte vara fullt kostnadstäckande eftersom det finns anledning att företagen som anlitar kompetenscentren står för viss del av kostnaden själv. Grundstödet bör säkerställas över åtminstone en femårsperiod, med intern kontinuerlig utvärdering av enskilda centrum men med extern avstämning mot uppdraget efter 3 år.

6. Kompetens- och utvecklingscheckar

Kompetens- och utvecklingscheck föreslås som en ny stödform i det kommande LBU-programmet. Stödet bör begränsas till företag på landsbygden. Den närmare utformningen av systemet med kompetens- och utvecklingscheckar bör göras i samband med när landsbygdsprogrammet utarbetas och formuleras så att detta kompletterar de konsultcheckar som finns inom ramen för landsbygdsstödet. Stödet kan vara öppet för alla typer av företag på landsbygden. Checkarna kan vara av varierande valör men ges för kurser, utbildningar, anlita konsulter, rådgivning, upprättande av affärsplan, kompetensutveckling generellt inom ett visst område m.m.

7. Utvärdering samt projekt för marknadsinsatser

Jordbruksverket kommer att inom ramen för utvärdering av landsbygdsåtgärder genomföra en utvärdering av projekt inom området småskalig livsmedelsförädling bl.a i syfte att se över möjligheterna att starta ett nationellt marknadsinriktat projekt vars slutmål ska vara att öka handelns och konsumenters efterfrågan på produkter från småskaliga livsmedelsförädlare. Ett sådant projekt bör involvera hela kedjan producent - handel - kund / konsument.

Inledning

Bakgrund

Regeringen gav genom beslut 29 april 2004 Jordbruksverket och Livsmedelsverket i uppdrag att tillsammans utreda behov av och ge förslag på åtgärder för att främja och underlätta

- för lantbruks- och landsbygdsföretagare att utveckla sina företag med ekonomiskt bärkraftig småskalig livsmedelsförädling samt
- för redan etablerade landsbygdsföretag inom den småskaliga livsmedelsförädlingen att bibehålla och öka antalet sysselsatta.

Myndigheterna skall också lämna förslag till hur och av vilka aktörer sådana åtgärder kan vidtas eller hur sådan verksamhet kan bedrivas på ett effektivt sätt.

Uppdraget är en vidareutveckling av det uppdrag som gavs till Livsmedelsverket (SLV) år 2001 och som är redovisat i Livsmedelsverkets rapportserie nr 17– 2001¹.

Syfte

Syftet är att utreda:

- (i) faktorer som kan utveckla småskalig livsmedelsförädling (och småskalig slakt) på landsbygden, och
- (ii) behov av och former för rådgivning, utbildning och kunskapsförmedling, samt
- (iii) ge förslag på åtgärder för att främja och underlätta för småskaliga livsmedelsförädlare.

Samråd med vissa givna myndigheter och dra nytta av erfarenheter inom området i Sverige och utanför syftar till att kvalitetssäkra åtgärdsförslagen

Begrepp och avgränsningar

Begrepp

I uppdraget nämns bl.a. begreppen livsmedelsförädling, småskalig, kvalitetsproduktion och landsbygd. Då det finns många olika tolkningar av begreppen har vi formulerat följande för detta uppdrag.

Livsmedelsförädling

I uppdraget har begreppen livsmedelsförädling och livsmedelsproduktion blandats. Då produktion omfattar ett bredare område, även primärledet som odling och djurhållning,

¹ Lokal och regional livsmedelsproduktion – Kartläggning, analys och förslag på åtgärder. 2001, Rapport 17, Livsmedelsverkets rapportserie, Livsmedelsverket, Box 622, 75126 Uppsala, 77 sidor och 3 bilagor.

förankrades med Jordbruksdepartementet att man avsåg förädlingsledet som målgrupp. Vår tolkning av begreppet livsmedelsförädling innebär någon form av bearbetning, t.ex. efter slakt och skörd.

Småskalig

Begreppet småskalig används ofta när man behandlar ämnet livsmedelsförädling. Det är emellertid sällan begreppet definieras närmare utan det beror på i vilket sammanhang begreppet används, då kan man eventuellt få en bild av vad som åsyftas.

Man kan utgå från flera olika kriterier, t.ex. det producerande företags omsättning, antal årsanställda, mängd hanterad råvara, slaktat antal djur/djurenheter. Begreppet kan skilja sig från produkt till produkt. En annan indelning av livsmedelsförädlare bygger på verksamhetens inriktning: produktorienterade företag där man finner en stor del av de mindre företagen, processorienterade företag; här finns många lite större och medelstora företag och teknikorienterade företag där man finner företag med egen forskning.

I denna utredning betraktar vi småskaligt utifrån antal anställda utan att närmare gå in på om det är årsarbetskrafter eller deltider.

Antal anställda kan vara allt från 1 till uppåt 250 anställda (EU- definition på små- och medelstora företag). Vid stödgivning via förädlingsstödet används begreppet småskaligt, då man avser upp till 50 anställda. Det kan diskuteras om det är att betrakta som småskaligt med företag upp till 50 anställda med tanke på att förädling på lantbruksföretag ingår. Vi har ändå valt att i denna utredning gå upp till 49 anställda. De företagsuppgifter vi hämtat från Statistiska Centralbyrån (SCB) är klassade på antal anställda enligt följande: 0; 1-2; 3-9; 10-19; 20-49 och slutligen 50 anställda och fler.

Kvalitetsproduktion

Kvalitet är ett ofta använt uttryck som till stor del bestäms av betraktaren. Många gånger går det inte att mäta, ex. ekologisk, GMO - genetisk modifierad organism. Detta och servicekvalitet bestäms till stor del av konsumenten. Objektiv kvalitet går att mäta och lagstiftning reglerar ibland en lägsta kvalitet, ex. maten ska var säker att äta - hälsofaror ska minimeras, märkningen ska ge konsumenten rätt information. Andra kvalitetsnormer kan gälla miljöpåverkan (miljökvalitet) och djurskydd. Många företag jämför kvalitet med att produkten är efterfrågad av konsumenten. KSLA² har givit ut ett häfte där olika definitioner av kvalitet beskrivs (KSLA 2002). Används termen kvalitetsproduktion är det viktigt att definiera vad som avses och hur detta kommer att bedömas om åtgärder ska baseras på omdömet.

Landsbygd och landsbygdsföretag

Det finns några olika definitioner som kan användas. SCB:s definition på tätort är fler än 200 invånare och mindre än 200 m mellan husen, resten kan betraktas som landsbygd (glesbygd). Det

² KSLA 2002, Matens kvalitet

kan emellertid ifrågasättas om inte detta är en för snäv avgränsning. Glesbygdsverket definierar glesbygder som områden som har mer än 45 minuters bilresa till närmaste tätort större än 3 000 invånare samt öar utan fast landförbindelse. Definitionen kan inkludera både landsbygd och tätorter med upp till 3 000 invånare. Tätortsnära landsbygder finns inom 5 till 45 minuters bilresa från tätorter större än 3 000 invånare.

Jordbruksverket har tillsammans med SCB byggt en alternativ modell. När det gäller lokaliseringen av landsbygdsföretag görs indelningen utifrån postnummerområden vilket naturligtvis kan vara något missvisande. Detta är emellertid den enda modell som vi funnit för att fånga upp annat företagande än jordbruksföretag på landsbygden. Basen är SCB:s företagsregister. Vi har valt att betrakta områden utanför tätorter med upp till 999 invånare som landsbygd. Övriga indelningar i SCB:s statistik är; mindre tätort 1 000-10 000 invånare och större tätort >10000 invånare. Vi har valt uttrycket landsbygd före glesbygd.

Avgränsningar

Projektet har inte berört livsmedelslagstiftningen inom olika sakområden, t.ex. slakteri, fisk, mjölk, specifikt eftersom detta gjordes i Livsmedelsverkets rapport 17-2001. Avgifter för offentlig livsmedelstillsyn noterades som ett problemområde i rapport 17-2001. Detta område behandlas inte i föreliggande rapport eftersom regeringen lämnat ett uppdrag till en särskild utredare att lämna förslag till ett avgiftssystem för foder-, livsmedels-, djurhälso- och djurskyddstillsyn. I kommittédirektivet sägs bl.a: ”Små och nystartade företag skall inte bära en avgiftsbörda som riskerar att hämma deras konkurrenskraft och utvecklingspotential. En analys av vilka typer av företag som är särskilt känsliga för en ökad avgiftsbörda skall göras.” Det uppdraget ska redovisas den 1 april 2005. Utredarna har dock begärt förlängning till den 1 juli 2005.

Utbildningar, projekt och stöd före år 2000 omfattas inte i de kartläggningar som gjorts för uppdraget. Vad det gäller kartläggningarna av utbildningsaktörer och projekt har förutom aktiv dialog i möten med aktörer och företrädare för näringen, internet använts tillsammans med sökord som småskalig livsmedelsförädling. Detta innebär att vissa relevanta utbildningsaktörer och projekt samt utvärderingar av desamma utan detta sökord i sitt webbmaterial inte identifierats.

Definitionsmässigt ingår inte slakteriverksamhet i begreppet förädling men bl.a. efter kännedom om riktade pengar till närslakt i budgetpropositionen för 2005 inkluderades även SCB-registrets småskaliga slakterier i arbetet.

Arbetsmetoder

Organisation av arbetet

Arbetet har organiserats så att de båda myndigheterna har varsin sin projektledare som ansvarar för genomförandet på respektive myndighet. En gemensam styrgrupp med tre ledamöter från

respektive myndighet har lett arbetet. Styrgruppen har haft sex möten. Enligt vad som skrivs i uppdraget ska samråd ske med Arbetsmarknadsverket, Glesbygdsverket, NUTEK, Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning och ALMI. En referensgrupp med företrädare för dessa myndigheter har därför tillsatts. Referensgruppen har haft två möten. En samrådsversion av rapporten skickades ut den 22 december 2004 till övriga i uppdraget nämnda organisationer och aktörer som antogs kunna ge konstruktiva kommentarer.

Fokusgrupper

Två fokusgruppsmöten har ordnats av en fristående konsult för att med hjälp av en aktiv samverkan med personer med insikt i sakområdet fånga och konkretisera förslag på åtgärdsområden. För den första fokusgruppen som kallas "Kartan" har syftet varit att i dialogform kartlägga nuläge och föreslå de insatsområden som bör studeras närmare i utredningen. För den andra fokusgruppen som kallas "Kompetensutveckling" har syftet varit att lyfta fram för vem, vad och hur kompetensutveckling i den småskaliga livsmedelsindustrin kan organiseras och stödjas.

Kartläggning om stöd

För att få fram information om och i vilken omfattning nuvarande åtgärder i miljö- och lantbruksprogrammet (LBU) riktats mot projekt och företag inom småskalig livsmedelsförädling har Jordbruksverkets stödsystem utnyttjats. För att få en heltäckande bild av i vilken omfattning stödåtgärder riktats mot den småskaliga förädlingen i andra stödprogram har en förfrågan skickats ut till berörda myndigheter och sedan sammanställts. NUTEK har lämnat uppgifter avseende landsbygdsstödet.

Kartläggning av utbildningsaktörer

Kartläggning och viss utvärdering av utbildningsverksamhet riktad till företag och andra verksamma inom den småskaliga livsmedelsförädlingen har genomförts. Med detta avses kartläggning av utbud avseende kunskapsförmedling, viss utvärdering av identifierade aktörers utbildningsutbud och förslag hur och vilka utbildningsaktörer som på ett pedagogiskt sätt kan förmedla kunskap inom livsmedelshygien och metodik (kvalitetssäkring och process).

Kartläggning av projekt

En kartläggning av projekt riktade mot småskaliga livsmedelsförädlare och andra verksamma inom den småskaliga livsmedelsförädlingen har genomförts. Fokuseringen ligger på projekt där medel genom EU: strukturfonder eller medel från miljö och landsbygdsprogrammet (LBU) används eftersom det är där man hittar de flesta större projekten som riktar sig mot småskaliga livsmedelsförädlare.

Företagsregister från SCB

Register över företag har inköpts från SCB. Uppgifterna har använts för att ge en bild av var och vilken typ av småskaliga livsmedelsförädlare det finns på landsbygden i Sverige. Registret har även använts som adressunderlag för den enkät som ställts samman för att identifiera behov och önskemål från småskaliga livsmedelsförädlare på landsbygden.

Vi har i arbetet med den enkät som nämns nedan blivit uppmärksammade på att registret tycks innehålla en del brister. Så många som 15 % (159 stycken) har meddelat att de inte sysslar med livsmedelsförädling. Detta har påtalats för SCB.

Enkät

En enkät har skickats ut till knappt 1100 livsmedelsföretag på landsbygden i syfte att identifiera behov och önskemål från de enskilda företagen. Registret över företag som inköpts från SCB har använts som adressunderlag för enkäten. Enkäten är ganska omfattande med totalt 34 frågor, fördelade på 5 huvudområden. Den skickades ut den 25 oktober. Två påminnelser har gjorts, sista gången skickades en kopia på den tidigare utskickade enkäten med. Sista svarsdatum var 29 november. Inregistreringen avbröts den 3 december eftersom bearbetningen behövde påbörjas. Svarsfrekvens utifrån grundutskicket blev 35 %. Om vi räknar bort gruppen som vi vet inte sysslar med förädling blir svarsfrekvensen något högre, 42 %. I sammanhanget ska även nämnas att alla inte besvarat alla frågor.

Dialog med berörda aktörer

Dialog har hållits på möte, genom telefonkontakt, elektroniskt och vanlig post. I anslutning till presentation av uppdraget på ett nationellt nätverksmöte organiserat av Regional mat³ på Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA), Stockholm i september 2004 efterfrågades förslag på åtgärder. Samtidigt lades samma fråga ut på de båda verkens hemsidor. Dessutom har uppåt 200 personer kontaktat SJV och Livsmedelsverket med anledning av ovanstående enkät som skickades ut till knappt 1100 småskaliga livsmedelsförädlare på landsbygden.

Erfarenheter från andra länder

För att få fram relevanta uppgifter från andra länder om hur man organiserat främjande av småskalig livsmedelsförädling behöver man ha kontaktvägar och relationer uppbyggda långt i förväg vilket vi inte haft möjlighet till. Vi har sökt kontakt med Finland, Österrike och Irland. Vi har bedömt att en jämförelse med Finland kanske är den mest relevanta om man tar hänsyn till strukturen inom jordbruks- och livsmedelssektorn och traditionen att framställa livsmedel på en småskalig nivå. Även förhållanden som exempelvis befolkningstäthet på landsbygden torde ha betydelse i sammanhanget.

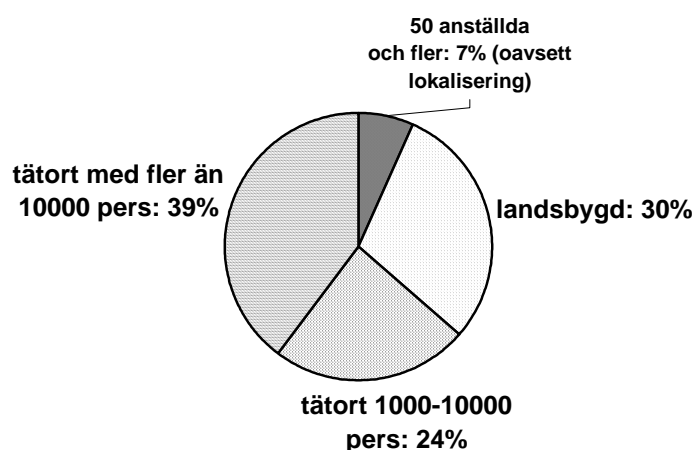
³ Projektet "Regional Mat" finansieras av LBU-medel (Landsbygdsutvecklingsmedel) via Jordbruksverket (SJV). Formell projektägare är Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) och projektdelägare är Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) och Hushållningssällskapens Förbund (HS). I styrelsen för LivsmedelsSverige ingår fyra branschorganisationer (LRF; Livsmedelsföretagen, Li; Svensk Dagligvaruhandel, SDH; Sveriges Hotell & Restaurangföretagare, SHR), två myndigheter (Livsmedelsverket, Konsumentverket) samt två forskningsaktörer (Lunds universitet och SLU). Formell hemvist för LivsmedelsSverige är SLU och närmare bestämt Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap. Mer om webbportalen finns att läsa på www.livsmedelssverige.org.

Basfakta i utredningen

Småskalig livsmedelsförädling i Sverige

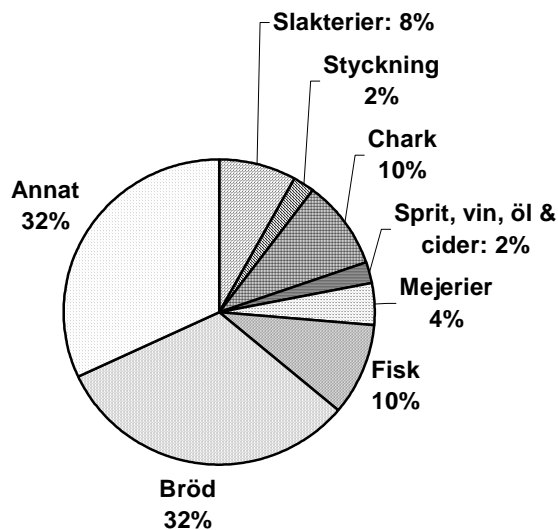
Register över företag har inköpts från SCB. Uppgifterna har använts för att ge en bild av var småskaliga livsmedelsförädlare finns i Sverige, storlek och vilken typ. Registret har även använts som adressunderlag för den enkät som genomförts i uppdragets regi. I arbetet med enkäten har 15 % svarat att de inte är livsmedelsförädlare eller att verksamheten har upphört eller är vilande. Detta innebär att figur 1- 4 även omfattar 15 % som inte bedriver livsmedelsförädling eller ett småskaligt slakteri. Bortfallet är relativt jämnt fördelat, vi bedömer därför att enbart generella slutsatser bör dras.

Figur 1. Småskaliga livsmedelsförädlare och slakterier (0-49 anställda) fördelade på landsbygd och tätort, samt samma företagsinriktningar med fler än 49 anställda både på landsbygd och i tätort. (SCB Företagsregister sept. 2004).

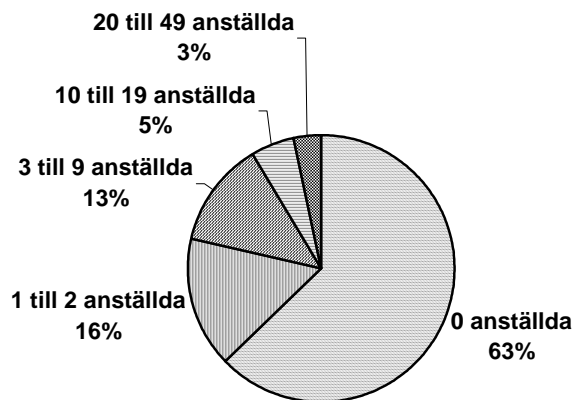
Ungefär en tredjedel av företag med färre än 50 anställda finns på landsbygden (SCB register 2004-09-24).

Figur 2. Småskaliga livsmedelsförädlare och slakterier på landsbygden – fördelat på typ av verksamhet

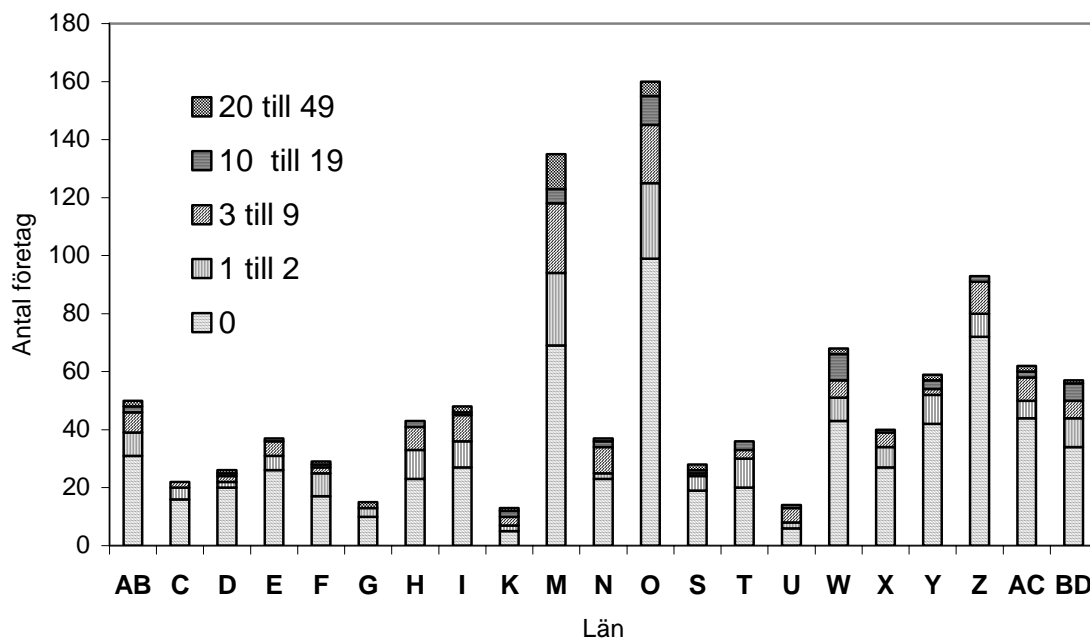
Framställning av bröd, bakverk m.m. sysselsätter flest småskaliga företag med livsmedelsförädling på landsbygden (SBC register 2004-09-24).

Figur 3. Antal företag (livsmedelsförädlare och slakterier) på landsbygden, grupperade efter antal anställda.

Drygt 60 % av de småskaliga företagen på landsbygden har ingen anställd (SBC register 2004-09-24).

Figur 4. Antal företag (livsmedelsförädlare och slakterier) på landsbygden länsvis, grupperade efter antal anställda.

Småskaliga livsmedelsförädlare och slakterier finns på landsbygden i hela Sveriges, med en tendens till fler större 'små' företag i sydvästra och södra Sverige (SBC register 2004-09-24).

Offentlig livsmedelstillsyn

Det finns ca 52 000 livsmedelsanläggningar, inklusive vattenverk, i landet. Cirka 80% av dessa anläggningar sysselsätter mindre än 4 årsarbetskrafter. Livsmedelsverket leder och samordnar livsmedelstillsynen, i nära samarbete med de kommuner som har ansvaret för tillsynen av flertalet anläggningar. Verket samarbetar också med länsstyrelserna. Tillsynen omfattar alla led i hanteringen – från industri till butik och restauranger och från vattentäkt till konsument. Livsmedelsverket svarar för tillsynen vid ca 500 större livsmedelsanläggningar, som inte omfattas av det kommunala tillsynsansvaret. Livsmedelsverket svarar för kötttillsynen vid landets slakterier. Kommunerna som i dagsläget är 290 stycken, räknar med att det totalt är 340 årsarbetskrafter som sysslar med livsmedelstillsyn. Arbetet är fördelat på ca 650 inspektörer.

Nya regler om livsmedelshygien och livsmedelskontroll i EU

Två EG-förordningar om livsmedelshygien och två EG-förordningar om livsmedelskontroll ska börja tillämpas från 1 januari 2006.⁴ De nya förordningarna bygger vidare på den grund som lades 2002 i EG-förordning nr 178/2002 om allmänna principer för livsmedelslagstiftning.⁵ Nämnade förordning gäller hela livsmedelskedjan från jord till bord. Den innehåller bl.a. grundläggande krav vars syfte är att livsmedel som släpps ut på marknaden är säkra och inte vilseledande. Ansvaret för detta ligger på livsmedelsföretagen. Det medför bl.a. att företag som håller på med livsmedelsförädling ska producera mat som kan ätas utan att orsaka hälsofara och vars märkning inte vilseleder konsumenten om innehållet.

EU:s nya hygienförordningar tydliggör livsmedelsverksamheternas ansvar för att livsmedlen är säkra. Den som utövar verksamheten skall uppfylla krav i förordningarna och följa egna rutiner i fråga om hygien (god hygienpraxis) och göra upp kontrollplaner som bygger på HACCP⁶-principer. De nya reglerna är – i jämförelse med befintligt regelverk – mer inriktade på de mål som ska nås och att ge företagen möjlighet att välja olika vägar för att uppnå målet som är säkra livsmedel. Reglerna är ibland flexibelt utformade och kan i vissa fall anpassas efter lokala förutsättningar. Nuvarande småskalighetsbegrepp har tagits bort. Eftersom de nya hygienreglerna är starkt målinriktade och kraven utan detaljreglering bygger tillämpningen på att detaljerna utarbetas och sprids som riktlinjer av branschen (artikel 4 och 7 i förordning 852/2004).

⁴ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 852/2004 om livsmedelshygien (gäller alla livsmedel)
Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 853/2004 om fastställandet av särskilda hygienregler för livsmedel av animaliskt ursprung (kompletterar förordning 852/2004)

Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 882/2004 om offentlig kontroll för att säkerställa efterlevanden av foder och livsmedelslagstiftningen samt bestämmelser om djurhälsa och djurskydd (gäller alla livsmedel)

Europaparlamentets och rådets förordning (EG) 854/2004 Särskilda kontrollregler för livsmedel av animaliskt ursprung (kompletterar förordning 882/2004)

⁵ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 178/2002 om allmänna principer och krav för livsmedelslagstiftning, om inrättandet av Europeiska myndigheten för livsmedelssäkerhet och om förfaranden i frågor som gäller livsmedelssäkerhet

⁶ HACCP är en förkortning av Hazard Analysis Critical Control Points och kan på svenska översättas till *faroanalys och kritiska styrpunkter*. Det innebär att verksamhetens kontrollprogram bl.a. baseras på en faroanalys och sammanställning av kritiska styrpunkter. Varje produkt-/processlinje har en unik HACCP-plan.

Kontrollförelordningarna fokuserar på riskbaserad systemtillsyn, dvs. att tillsynsmyndigheterna granskar och bedömer företagens egna kvalitetsstyrningsrutiner och kontrollsystem som hygienplaner och HACCP-planer. Detta skiljer sig från tidigare tillsyn som innebar att tillsynsmyndigheterna i huvudsak granskar pågående verksamhet och kontrollerar de färdiga livsmedlen.

Branscharbete och småskaliga producenter

Branschorganisationen 'Företagarna' omfattar småföretag över hela Sverige och har lokala nätverk i Sveriges samtliga kommuner. De är Sveriges största företagarorganisation, med ca 80 000 medlemmar. Deras uppgift är att skapa bättre förutsättningar för att starta, driva, utveckla och äga företag i Sverige. Viktiga arbetsområden är t.ex. generella arbetsgivarfrågor, näringspolitiska frågor och information. De utser goda förebilder genom att kora årets företagare i kommunerna. Någon specifik koppling till livsmedelsföretag har inte identifierats.

Det finns ett flertal branschorganisationer inom livsmedelssektorn. Livsmedelsföretagen (Li), med ca 1000 medlemsföretag, är en paraplyorganisation för vissa av organisationerna. Små och stora företag är representerade i Li. Viktiga arbetsområden är arbetsgivarfrågor, näringspolitiska frågor, marknadsföringsinsatser och information, där flera av dessa är riktade till de lite större företagen. Kompetensförsörjning, råd och påverkan på utbildning inom gymnasieskola och yrkesutbildningar är också viktiga frågor för Li.

Vissa organisationer har många små medlemsföretag, ex Sveriges bageriförbund som räknar med att drygt 80 % av företagen har färre än 10 anställda, andra har i huvudsak större företag som medlemmar. Exempelvis branschorganisationen Kött och charkföretagen representerar med sina medlemsföretag över 95 % av marknaden inom styck och chark och 98 % inom slakt, men har väldigt få medlemmar som representerar de mindre företagen. Fiskbranschen är ytterligare en branschorganisation som framförallt representerar de större företagen men den har även ett 30-tal mindre medlemsföretag. De har ett samarbete med SIK (industriforskningsinstitut med huvudkontor i Göteborg) för att hjälpa några mindre konserverföretag med kompetensutveckling.

Det finns även fristående branschorganisationer som företräder framförallt småföretag, exempelvis Sveriges gårdsmejerister med ett 30-35 tal⁷ aktiva producenter bland sina medlemmar, och Sveriges småskaliga kontrollslakterier med ett 20-tal⁸ aktiva producenter. De representerar enligt uppgiftslämnarna uppskattningsvis en tredjedel respektive hälften av de aktiva producenterna inom sina branschsektorer. Marknadsföringsinsatser är viktiga även för dessa mindre branschorganisationer, men arbetsgivarfrågor och näringspolitiska frågor som är mycket centrala för stora företag är inte lika intressanta inom denna grupp. Några exempel på aktiviteter som vissa organisationer arbetar med som gynnar de mindre företagen är, ramavtal för utbildningar inom exempelvis livsmedelshygien, allmän rådgivning och branschriktlinjer.

Stödmöjligheter idag och tänkbara förändringar

I detta avsnitt beskrivs kortfattat de olika stöd som kan utnyttjas för att främja en utveckling av småskalig livsmedelsförädling. I bilagorna 5 och 6 finns en utförligare beskrivning av stöden. I avsnittet finns också beskrivet tänkbara förändringar av vissa stöd inom miljö- och landsbygdsprogrammet, (LBU).

⁷ Personligt meddelande från Kerstin Johansson (Sveriges gårdsmejerister - SGM)

⁸ Personligt meddelande från Bertil Karlsson (Småskaliga kontrollslakteriers förening – SSKF)

Stödmöjligheter för småskalig livsmedelsförädling

Med undantag för förädlingsstödet och kanske i viss mån projektstöden inom miljö- och landsbygdsprogrammet har inget av beskrivna stöd det specifika syftet att främja enbart småskalig livsmedelsproduktion utan är snarare en fråga om hur man väljer att tillämpa det aktuella stödet. I sammanställningen har vi dels företagsinriktade investeringsstöd, dels stödformer som är mer inriktade på näringslivsfrämjande insatser och slutligen mjuka stöd såsom kompetensutveckling. Stöd finns inom olika EU-program men även nationella stöd förekommer. Inledningsvis beskrivs stöden inom miljö- och landsbygdsprogrammet, därefter beskrivs stöd inom andra EU-program och slutligen de nationella stödformerna.

Miljö- och landsbygdsprogrammet 2000 – 2006 (LBU)

Sveriges miljö- och landsbygdsprogram omfattar ekonomiskt stöd som ska bidra till en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden. Stöden är delvis medfinansierade av EU. Programmet bygger på ett integrerat tillvägagångssätt för att utveckla landsbygden vilket innebär att ett antal enskilda stöd samverkar och bidrar till att långsiktiga mål uppnås. Stöden är indelade i två insatsområden; ekologiskt hållbar utveckling på landsbygden samt ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden. Programmet har utarbetats av Jordbruksdepartementet efter samråd med flera nationella, regionala och lokala aktörer. Jordbruksverket är utbetalande myndighet och förvaltande myndighet. De flesta stöden beslutas av länsstyrelserna. Programmet övervakas löpande av Jordbruksverket som lämnar årliga rapporter till EU-kommissionen om hur programmet fortskrider. En rådgivande kommitté, bestående av bl.a. branschorganisationer, myndigheter och andra aktörer träffas regelbundet för att diskutera genomförandet av programmet och eventuella ändringar och justeringar i dess utformning.

Kompetensutveckling (K2)

Stöd för kompetensutveckling ges till utbildningar som riktar sig mot lantbruksföretag eller andra med anknytning till lantbruket. I de flesta fall drivs dessa genom kurser, seminarier, studiecirklar och enskild rådgivning.

Stöd till förbättrad bearbetning och saluföring av jordbruksprodukter (förädlingsstöd)

Förädlingsstödet är ett investeringsstöd som kan lämnas till företag som förädlar och saluför jordbruksprodukter men riktar sig främst till småskaliga livsmedelsföretag och företag som genomför innovativa projekt.

Projektstöd för utveckling av landsbygden

Syftet med projektstöden för utveckling av landsbygden är att främja utvecklingen av landsbygden och genom samverkan förstärka och komplettera andra åtgärder för utveckling av landsbygden. Exempel på stödmottagare är lantbruksföretagare och sammanslutningar av dessa liksom andra landsbygdsföretagare, föreningar och organisationer som har anknytning till stödberättigande verksamheter. Även andra företag, föreningar och organisationer lokaliserade på landsbygden eller med anknytning till de verksamheter som ingår under respektive åtgärd är möjliga stödmottagare. Stöd kan även under vissa förutsättningar ges till enskilda företag men då är stödbelopp högst 30 procent av den totala kostnaden eller högst 480 000 kronor.

Projektstöden ska ses som ett komplement till övriga mer direkt lantbruksanknutna åtgärder och är därför främst avsedda för andra insatser än investeringar. Om investeringen ingår som en del i ett större projekt med även andra insatser kan även investeringar ingå. Projektstöden för utveckling av landsbygden omfattar fem olika delåtgärder:

- Marknadsföring av kvalitetsprodukter
- Diversifiering av verksamhet med anknytning till lantbruket
- Främjande av turism och småföretagande
- Utveckling och förbättring av infrastruktur
- Bytveckling samt skydd och bevarande av kulturarvet på landsbygden

Investeringsstöd till jordbruks-, trädgårds- och renskötsel företag

Investeringsstöd kan lämnas till jordbruks-, trädgårds och renskötsel företag i vilka kompletterande verksamhet såsom skogsbruk, turism, hantverk, småskalig förädling och försäljning av gårdsprodukter som har nära anknytning till lantbruk, kan ingå.

Startstöd till unga jordbrukare

Startstöd ges till företagare under 40 år som för första gången etablerar sig som företagare i ett jordbruks- trädgårds- eller renskötsel företag.

Leader+

Leader+ är ett gemenskapsinitiativ vid sidan av miljö- och landsbygdsprogrammet och andra EU-program och syftar till att främja landsbygdsutveckling med ett underifrånsperspektiv. Handläggning av stöden sker genom 12 LAG-grupper (lokala aktionsgrupper) som efter ansökan har godkänts av Glesbygdverket. Varje LAG-grupp arbetar enligt en utvecklingsplan som utgår från en strategi baserad på ett för området typiskt tema.

Mål 1

Mål 1 är ett program som är en del av EU:s regionalpolitiska åtgärder. Det är inriktat på att stärka och utveckla tillväxten i näringslivet, stärka regionens dragningskraft så att nya företag etableras och utflyttning motverkas. Mål 1 i Sverige avser de mest glesbefolkade regionerna i landet och är indelat i två mål 1-områden, Södra Skogslänsregionen och Norra Norrland.

Mål 2

Mål 2 syftar till att stimulera näringslivsutvecklingen i utsatta industri- och landsbygdsregioner. I Sverige är mål 2 uppdelat i fyra program. För vart och ett av de fyra Mål 2-områdena finns särskilda program utarbetade som baserar sig på den aktuella regionens behov. Gemensamt mål för programmen är att öka regionernas sysselsättning, entreprenörskap och intresse för att bo och arbeta i området, så att tillväxt, inflyttning och investeringar ökar.

Växtkraft Mål 3

Växtkraft Mål 3 har till uppgift att stärka individens ställning på arbetsmarknaden, genom bland annat kompetensutveckling för att därigenom bidra till tillväxt och ökad sysselsättning. Programmet ger möjligheter att satsa på förändringsarbete, kompetensutveckling och kompetensförsörjning i arbetslivet för såväl anställda i företag, offentlig sektor, organisationer och ensamföretagare som arbetslösa. Insatserna riktar sig särskilt till små och medelstora företag eller arbetsplatser.

Landsbygdsstöd

Landsbygdsstöd får lämnas till privatägda små och medelstora företag som bedriver verksamhet på marknadsmässiga villkor. Företag med verksamhet inom jordbruk, fiske eller

transport är undantagna från möjligheten att söka landsbygdsstöd. Landsbygdsstöd lämnas för investeringar i byggnader, anläggningar, maskiner, inventarier samt till produktutveckling, marknadsföring, utbildning och liknande, som inte har karaktären av driftkostnader.

Stöd till start av näringsverksamhet (Arbetsförmedlingen)

Syftet med stöd till start av näringsverksamhet är att ge företrädesvis arbetslösa, som inte kan få ett arbete och som har förutsättningar för att starta egen verksamhet, bidrag till försörjningen under inledningsskedet av verksamheten. Det finns även andra stödinsatser som kan sökas via arbetsförmedlingen.

Tänkbara framtida förändringar av berörda stöd inom Miljö- och landsbygdsprogrammet

I detta avsnitt beskrivs kortfattat tänkbara förslag till förändringar, särskilt förenklingar, av stöd inom LBU-programmet. Förslagen är framtagna enbart med utgångspunkt i behoven för den småskaliga livsmedelsförädlingen och utan några försök att avväga mot behov för andra åtgärder eller av andra skäl. Vissa av förslagen har framförts i halvtidsutvärderingen av LBU-programmet⁹.

De tänkbara förslag vi diskuterar relaterar till nuvarande LBU-program. Det ska dock understrykas att endast knappt två år kvarstår av nuvarande programperiod. Förändringar av regelverk är en tidskrävande process. Vi har därför valt att kalla detta avsnitt för tänkbara framtida förändringar av stöd. Förslagen ska ses som diskussionsunderlag för kommande analyser. Jordbruksverket fick den 28 oktober 2004 ett särskilt uppdrag om underlag inför utarbetandet av ett nytt landsbygdsprogram för perioden 2007-2013¹⁰ att ta fram ett tekniskt underlag inför arbetet med ett nytt landsbygdsprogram. Bland annat ska effekterna av olika s.k. selektiva stödformer, stödnivåer, tak för stöd, villkor för stödberättigande och differentiering av stödnivåer för olika företagsinriktningar analyseras. Själva detaljutformningen av stöden kommer sedan att göras i samband med arbetet av det nya programmet.

När det gäller *startstöd till jordbruksföretag* föreslogs det i halvtidsutvärderingen av LBU-programmet att föra in startstödet i investeringsstödet eftersom utvärderaren bedömde att målen för startstödet därigenom skulle kunna tillgodoses bättre.

Andra tänkbara förändringar är att höja stödbeloppet för att ge ökat incitament till nyetablering. För att ytterligare stärka måluppfyllelsen kan olika prioriteringar övervägas. Även behovsprövningen skulle kunna tas bort bl.a. eftersom den kolliderar med kravet om att stöd ska lämnas till ekonomiskt bärkraftiga företag.

För *investeringsstödet* har man framfört att takbeloppet och fyraårsbegränsningen skulle kunna ändras. Stöd till kompletterande verksamhet skulle kunna räknas separat och inte läggas ihop med stöd till traditionella jordbruksinvesteringar. Stöd skulle kunna beviljas för icke fasta anläggningar för att gynna kompletterande verksamhet. Även behovsprövningen skulle kunna tas bort av samma skäl som för startstödet. Kapacitetsbegränsningarna och stödberättigande råvarusektorer skulle kunna tas bort eller omdefinieras för såväl investeringsstöd som förädlingsstöd.

⁹ Levande kulturlandskap – en halvtidsutvärdering av Miljö- och landsbygdsprogrammet, SOU 2003:105.

¹⁰ Regeringsbeslut Jo2004/2322.

Förädlingsstödet är främst inriktat på småskalig verksamhet. Större och redan framgångsrika företag är inte i lika stort behov av stöd och därför borde denna inriktning på stödet vidhållas, eller t.o.m. kanske göras ännu tydligare. Uppräkningen av stödberättigade råvarusektorer skulle kunna tas bort, alternativt omdefinieras eftersom begränsningar innebär att stöd inte fullt ut kan lämnas till innovativa satsningar inom nya områden eller till småskaliga företag med en mer ovanlig produktion.

Stöd borde kunna lämnas till begagnad utrustning eftersom småskalig livsmedelsförädling är prioriterat inom förädlingsstödet och oftast är investeringar i begagnad utrustning den enda möjligheten finansiellt sett, i synnerhet för dessa små företag. Detta regleras emellertid för närvarande i EU-förordningarna. Ett annat tänkbart förslag som skulle kunna förenkla stödhanteringen är att helt enkelt ta bort kravet på vissa indikatoruppgifter för de minsta företagen vid ansökan om stöd och vid rekvisition av medel. För att förenkla handläggningen och minska administrationen skulle man kunna slå samman delåtgärderna i *projektstödet* till en enda åtgärd för näringslivs- och byutveckling på landsbygden. För uppföljningsändamål vore det mer ändamålsenligt att varje projekt inordnas i en viss kategori efter projektets huvudsakliga inriktning.

Eget arbete tid får idag inte räknas med i exempelvis förädlingsstödet och investeringsstödet men däremot i projektstöden. För att förenkla ansökningsförfarande och redovisning för såväl den som söker stöd som för administrationen kunde man tänka sig att man inte skulle få räkna in egen tid som stödgrundande kostnad. Man kan dock ha en rakt motsatt åsikt, *eget arbete borde införas* i investeringsstöd och förädlingsstöd eftersom det idag kan vara svårt att få banker att ställa upp med lån. Om man väljer att inrikta förändringarna på förenkling av projektstöden skulle man kunna tänka sig att endast bevilja stöd för direkta kostnader. Detta skulle leda till en mycket förenklad hantering för såväl sökanden som för beslutande myndighet. Nackdelen är att genomförandet av större utvecklingsprojekt i praktiken skulle kunna omöjliggöras eftersom det krävs en större organisation med indirekta kostnader för att hantera dessa projekt.

Det har från olika håll framförts att det finns behov av att kunna göra *förskottsutbetalningar* upp till en viss andel av stödet, detta framförs bl.a. i halvtidsutvärderingen av LBU-programmet. Detta torde underlätta utvecklingsarbetet särskilt på de mindre företagen och projekten.

Ett viktigt instrument för att skapa förutsättningar för genomförande av andra förslag som ges i denna rapport är att i stödåtgärden för *kompetensutveckling* införa ett system med kompetens- och utvecklingscheckar. Ett annat tänkbart förslag som diskuterats är att, som komplement till checkarna integrera kompetensutvecklingsinsatser i investeringsstöd, förädlingsstöd och framför allt i projektstödet.

Utredningens delprojekt

Kartläggningar och fokusgruppmöten

Kartläggning av utbildningsaktörer och projektverksamhet har skett med hjälp av en fristående konsult, Göran Stark. Dessutom har två fokusgruppmöten hållits, också dessa med hjälp av en fristående konsult, Vioni (Tomas Norrby). Resultaten från detta redovisas i

bilagorna 2 till 5. Kartläggning av stöd har ställts samman av Jordbruksverket. Redovisningen av stöd till småskalig livsmedelsproduktion med kommentarer redovisas i denna rapport.

Utbildning – kommentarer och slutsatser

I rapporterna från fokusgruppsmötena 'Kartan' (bilaga 2) och 'Kompetensutveckling' (bilaga 3) konstateras att det behövs kompetensutveckling för flera aktörer inom området. När det gäller de småskaliga livsmedelsförädlarna så ser behoven olika ut beroende på om man är nystartad, har erfarenhet eller hur stort företaget är. I viss mån påverkar även företagets inriktning kunskapsbehovet.

Utifrån tillgängliga uppgifter så finns respektive saknas följande utbildningar för småskaliga livsmedelsförädlare idag:

- Utanför högskolenivå finns vissa längre grundutbildningar, ex. gymnasieutbildningar av bageri och konfektyr. Dessa utbildningar passar bäst mellanstora småföretag inom sakområden med rekryteringsbehov. Grundläggande längre specialutbildningar saknas, t.ex. slaktutbildning, mejeristutbildning.
- Kortare fortbildningskurser som t.ex. hygienutbildningar, HACCP kurser m.m. finns. Kortare utbildningar i praktiska ämnen som produktionsteknik, säljteknik och marknadsföring m.m. saknas ofta.
- Inspirationskurser som riktar sig mot de minsta företagen och ofta sker i projektform finns.
- Praktikutbildning används ofta av de minsta företagen som inte kan få den hantverksmässiga kompetensen i praktiska processen från annat håll.

För att underlätta företagens behov av kompetens föreslås fyra åtgärder i bilaga 3:

- Lokala uppsökande rådgivare som kan arbeta med företagen under längre tidsperioder.
- Införande av rådgivnings- och kompetensutvecklingscheckar där företagen själva kan välja aktör. Makten över rådgivnings och utbildningsutbudet flyttas på så sätt från rådgivare/utbildare till användare.
- Regionala kunskapscentra med lokalt, nationellt och internationellt fokus.
- Ett samlat branschorgan som styrs och leds av företagen.

En svårighet som påpekas både i bilaga 3 och 4 är svårigheten att få mindre företag att avsätta tid för kompetensutveckling. Det är därför viktigt att det finns utrymme för uppsökande verksamhet från olika aktörer. Mindre företag med ett fåtal anställda glöms ofta bort i sammanhanget där fokus ofta ligger på de riktigt små mikroföretagen.

I bilaga 4 påpekas vikten av en genomtänkt pedagogik i alla utbildningar oavsett längd eller innehåll för att få en utbildning som har en hög kvalitet. Kvaliteten hos utbildarna varierar både när det gäller sakinnehåll och pedagogik. Utbildningsaktörerna måste vara transparenta så att användaren kan få full insyn i kursplaner, pedagogiskt upplägg samt referenser eller att kännedom om att sådant saknas.

I samma bilaga förs tanken fram att kurser som rör sig inom sektorn ”matsäkerhet” skulle kunna ligga inom Livsmedelsverkets tillsynsområde. På det sättet skulle man få en viss kvalitetskontroll av det kursutbudet.

Att genomföra en kvalitetskontroll av alla typer av kurser och utbildningsaktörer låter sig knappast göras.

Projekt – kommentarer och slutsatser

Det konstateras i kartläggningen av projekt¹¹ att det är svårt att få en överblick över alla projekt riktade mot småskaliga livsmedelsförädlare. Det skulle behövas en central och aktiv databas där både projektaktörer och deltagare kan hämta aktuell information om olika projekt.

Projekttiderna är ofta korta vilket har visat sig innebära att det är svårt att bedöma om det är det aktuella projektet som lett fram till ett specifikt resultat eller om det är något annat projekt som lett fram till detta resultat. Det gäller t.ex. de indikatorer som ofta satts upp som målen med ett projekt. Ett annat problem med korta projekttider är att de inte blir verksamhetseffektiva. Den mesta tiden och medlen går åt till administrativa åtgärder vid start och avveckling av projektet.

Oavsett om ett projekts innehåll fått ett lyckat resultat eller inte så leder de oftast fram till att det bildas ett formellt eller informellt nätverk mellan deltagarna även om det inte var det primära syftet med projektet. Projektet har fungerat som en katalysator där ett förtroende byggts upp mellan deltagarna som efter projektets avslutande kan arbeta tillsammans med andra frågeställningar.

Det finns inga formella krav på utvärdering av verksamheten inom projektet och det är mycket ovanligt med externa utvärderingar av projekt eller systematisk uppföljning av projektets resultat. De som finns är initierade av projektägarna själva. Eftersom det är offentliga medel som används borde någon form av utvärdering vara ett krav inom åtminstone de projekt som omfattas av en större budget. Andra projektägare och deltagare skulle också få möjlighet att tillgodogöra sig erfarenheter och lärdomar från olika projekt och på så sätt undvika framtida misstag.

Omfattningen av stöd till småskalig livsmedelsproduktion

I detta avsnitt redovisas omfattningen av hur olika stödformer har stöttat den småskaliga livsmedelsförädlingen. I uppdraget begärs endast redovisning av stöd inom LBU-programmet men vi har bedömt att det vore en alltför snäv avgränsning eftersom det finns andra stödformer som medverkat till att främja småskalig förädling via olika projekt samt investeringar i företag. De stödprogram som redovisas är: LBU, LEADER+, Mål 1 – programmen, Mål 2-programmen samt landsbygdsstödet.

En mängd olika källor har utnyttjats. För LBU har uppgifter inhämtats från SJV:s stödsystem. När det gäller projektstöd inom LBU som är indelat i fem olika stödåtgärder har vi manuellt utifrån projekttitel gjort urvalet. En felaktig eller missvisande projekttitel kan medföra att vissa projekt är inräknade trots att projektet inte ingår i den aktuella kategorin men det kan också vara så att detta av samma skäl saknas projekt. Eventuella felaktigheter torde dock inte vara så stora att det påverkar helhetsbilden nämnvärt. I urvalet av projektstöd ingår alla projekt med anknytning till mat, förädling etc. Det går inte att utifrån projekttitel avgränsa enbart småskalig förädling. Redovisning av de Mål 1-stöd där SJV är utbetalande bygger på uppgifter från verkets stödsystem. NUTEK har levererat uppgifter för landsbygdsstödet. I övrigt har uppgifter inhämtats från respektive förvaltningsmyndighet samt länsstyrelserna som har lämnat uppgifter avseende kompetensutvecklingsinsatser (K2).

¹¹ Bilaga 5: Kartläggning av projekt

Uppgifterna avser beviljade stöd för perioden 2000 till 2004-06-30 med några undantag där redovisningen sträcker sig oktober 2004.

Vi har valt att redovisa programbudgeten för de stöd där så är möjligt, hur stor del av respektive stöd som har utnyttjats i form av beslutat stöd totalt samt slutligen den del som har gått till småskalig förädling.

Omfattningen av stöd till småskalig livsmedelsproduktion

Stödform	Budget 2000-2006, Mkr	Beviljat stöd 2000-20040630, Mkr	Varav stöd till småskalig förädling, Mkr
<u>LBU-programmet</u>			
Förädlingsstöd	230	199	140
Investeringsstöd, insatsområde 2 ¹²	297	191	6
Kompetensutveckling (K2) ²	130	93	6
Diversifiering ³	172	122	16
Marknadsföring av kvalitetsprodukter ³	141	91	56
Främja landsbygdsturism ³	79	54	3
Utveckling av infrastruktur ³	16	8	0
Byutveckling och bevara kulturarvet ³	46	38	4
<i>Delsumma LBU</i>	<i>1093</i>	<i>796</i>	<i>231</i>
<u>Mål 1 Norra Norrland</u>			
Förädlingsstöd ⁴	43	36	11
Investeringsstöd ⁴	245	141	2
Andra stödåtgärder ⁵	-	-	43
<i>Delsumma</i>			<i>56</i>
<u>Mål 1 Södra Skogslänen</u>			
Förädlingsstöd ⁴	84	33	13
Investeringsstöd ⁴	325	182	2
Andra stödåtgärder ⁵	-	-	50
<i>Delsumma</i>			<i>65</i>
<u>LEADER</u> ⁶	852	519	14
<u>Mål 2</u> ⁷			

Mål 2 Norra	-	-	8
Mål 2 Västra	-	-	6
Mål 2 Södra	-	-	6
Mål 2 Öarna	-	-	5
<i>Delsumma</i>			25
<u>Landsbygdsstödet</u> ⁸	-	-	36
Totalt			426

¹ Utfall totalt beviljat stöd enligt LBU-rapporten för 2000 och 2001, Jordbruksverkets verksamhetsstatistik för 2002 samt DW2 för 2003 och 2004. Utfall småskalig förädling enligt inlämnade indikatorer till EU-kommissionen 2000-2003 samt DW2 för 2004.

² Uppgifter om småskalig förädling från länsstyrelserna.

³ Beslutat t.o.m. oktober 2004. Utfall småskalig förädling enligt manuellt urval av projekt.

⁴ Utfall totalt beviljat enligt redovisningar till Övervakningskommittén för mål 1. Beslutssiffrorna är fram till 30 september 2004. För utfall småskalig förädling saknas uppgifter för år 2000 t.o.m. 2002. Siffrorna är därför estimerade utifrån utfall 2003 och 2004.

⁵ Uppgifter från förvaltningsmyndigheternas webb-databas.

⁶ Uppgifter om småskalig förädling från LAG-grupperna.

⁷ Uppgifter om småskalig förädling från förvaltningsmyndigheterna.

⁸ Källa NUTEK

Kommentar till stödredovisningen

Förädlingsstödet

Förädlingsstödet kan sägas vara det enda av stöden där det finns en uttalad målsättning att främja investeringar i småskalig livsmedelsförädling. Vi har därför valt att göra en mer detaljerad redovisning av stödet.

Hela 70 % av beslutat belopp av förädlingsstödet inom LBU-programmet har gått till företag som betraktas som småskaliga, med småskaligt avses företag med upp till 50 anställda. Detta kan jämföras med motsvarande stöd inom de båda mål 1-programmen där stödet till småskaliga företag står för 30 % respektive 39 % av beviljat stöd. En förklaring till skillnaden kan vara att landsbygdsstödet i mål 1-området i högre utsträckning går till de mindre småskaliga företagen.

De råvarusektorer¹³ som beviljats mest förädlingsstöd är kött, grönsaker, frukt, bär och potatis och de som fått minst är oljeväxter, blommor och plantor. Oljeväxter, blommor och plantor är sektorer som fått mindre stöd och har också ett litet antal ansökningar.

¹³ Stödberättigande råvarusektorer anges i regeringens förordning 2000:577.

Förädlingsstöd, småskaliga projekt 2000-2004-06

Beslutat stöd fördelat på råvarusektorer och stödprogram, Mkr

Råvarusektor	LBU, Mkr	Mål 1 Norra Norrland, Mkr	Mål 1 Södra Skogsläns- regionen, Mkr	Totalt, Mkr
Nöt-, gris-, får- och lammkött, kött från hägnat vilt samt, inom mål 1, renkött	43,2	8,0	4,7	55,9
Mjolk och mjolkprodukter	11,7	-	3,1	14,8
Ägg och fågelkött	18,0	1,0	0,2	19,2
Spannmål	7,7	-	1,2	8,9
Oljevaxter	0,6	-	-	0,6
Grönsaker, frukt och bär	35,8	0,1	2,9	38,8
Blommor och plantor	1,8	-	-	1,8
Potatis med undantag av stärkelse och stärkelseprodukter	21,2	2,1	0,8	24,1
Totalt, Mkr	140,0	11,2	12,9	164,1

Om vi istället ser på antalet beviljade projekt per råvarusektor så utmärker sig kött med det dubbla antalet beviljade projekt jämfört med den näst största grönsaker, frukt och bär.

Förädlingsstöd, småskaliga projekt 2000-2004-06

Antal beslutade projekt fördelat på råvarusektorer och stödprogram

Råvarusektor	LBU	Mål 1 Norra Norrland	Mål 1 Södra Skogsläns- regionen	Totalt
Nöt-, gris-, får- och lammkött, kött från hägnat vilt samt, inom mål 1, renkött	95	12	7	114
Mjolk och mjolkprodukter	23	-	5	28
Ägg och fågelkött	30	1	1	32
Spannmål	15	-	2	17
Oljevaxter	5	-	-	5
Grönsaker, frukt och bär	50	1	4	55
Blommor och plantor	4	-	-	4
Potatis med undantag av stärkelse och stärkelseprodukter	34	2	2	38
Totalt	256	16	21	293

För att ytterligare beskriva hur småskaliga projekt inom förädlingsstödet har fördelats har vi valt att redovisa beslutat stöd per program och län. Denna redovisning är inte avgränsad till landsbygden.

Förädlingsstöd, småskaliga projekt beslutade 2000-20040630, fördelat på län och program

Län	Antal projekt	Beviljat stöd, mkr
LBU-programmet		
AB, Stockholms	18	7,7
C, Uppsala	2	0,5
D, Södermanlands	14	2,4
E, Östergötlands	15	8,8
F, Jönköpings	7	2,2
G, Kronobergs	8	5,7
H, Kalmar	11	5,4
I, Gotlands	7	7,0
K, Blekinge	1	0,3
M, Skåne	71	46,8
N, Hallands	35	17,5
O, Västra Götalands	36	18,5
S, Värmlands	10	2,3
T, Örebro	4	2,4
U, Västmanlands	3	0,8
W, Dalarnas	5	3,5
X, Gävleborgs	9	8,1
Totalt LBU	256	140,0
Mål 1 Norra Norrland		
AC, Västerbottens	3	2,4
BD, Norrbottens	13	8,9
Totalt	16	11,2
Mål 1 Södra Skogslänsregionen		
W, Dalarnas	5	2,1
Y, Västernorrlands	6	3,9
Z, Jämtlands	10	6,8
Totalt	21	12,9

Investeringsstöd

Endast 3% av investeringsstödet inom LBU-programmets insatsområde II har gått till småskalig förädling vilket kan anses vara lite eftersom kompletterande verksamheter ska vara prioriterade inom stödet. En anledning som framförts till Jordbruksverket är att företag som övervägt att satsa på gårdsförädling väljer att avstå från detta när man får klart för sig vilka krav som ställs på livsmedelsföretag.

En jämförelse med mål 1-programmen visar att det ligger på ungefär samma låga nivå 1 % - 1,4 %. Förutom anledningen som nämns ovan har det till Jordbruksverket framförts att landsbygdsstödet utnyttjas före investeringsstödet.

Kompetensutveckling (K2)

Statistiken för K2 bygger på uppgifter insamlade från länsstyrelserna. Några län har inte lämnat uppgifter alls och för flera län saknas detaljerade uppgifter om genomförda aktiviteter. Vi bedömer trots detta att redovisningen kan ändå ge en viss bild av hur man utnyttjat K2-medlen. Jordbruksverket har beslutat om ett nationellt projekt avseende småskalig livsmedelsförädling. Det är av mer övergripande karaktär och är inte heller detaljredovisad på aktivitetsnivå. Inom ramen för åtgärden kompetensutveckling (K2) har det genomförts aktiviteter med anknytning till småskalig förädling till en summa om 6 mkr. Närmare 2300 personer har deltagit i olika aktiviteter, av dessa cirka 900 som gått kortare kurser än 5 dagar, 320 personer har gått längre kurs än 5 dagar och 860 personer har deltagit i en studieresa. Vi måste dock poängtera att samma person kan ha deltagit i flera aktiviteter. Den huvudsakliga branschriktningen är *charkuteri* 23% följt av *sylt/soft*. Övriga inriktningar står för en relativt stor andel, 31%. Om vi bryter ner detta på aktivitetstyp finner vi att nästan hälften (46 %) av den tid som redovisats av länen har handlat om *produktutveckling*. Därefter kommer 10 % om *livsmedelslagstiftning*, 9% om *marknadsföring* och 8 % om *ekonomi / företagande*.

Projektstöd för landsbygdens utveckling

När det gäller projektstöd inom LBU som är indelat i fem olika stödåtgärder har vi manuellt utifrån projekttitel gjort urvalet. Det går inte att utifrån projekttitel avgränsa enbart småskalig förädling. Detta kan medföra att vissa fel uppstår men eventuella felaktigheter torde inte vara så stora att det påverkar helhetsbilden nämnvärt. I urvalet ingår alla projekt med anknytning till mat, förädling etc. Vi har valt att kalla dessa projekt för livsmedelsprojekt eftersom de på ett eller annat sätt har den anknytningen. Budgeten för projektstöden var ursprungligen 470 mkr. Eftersom Jordbruksverket har eftersträvat så stor flexibilitet som möjligt har länsstyrelserna haft möjligheten att föra över medel mellan stödåtgärderna inom LBU-programmets insatsområde II¹⁴. Projektstödsbudgeten har därför reducerats till 454 mkr. Inom projektstöden har länsstyrelserna också haft möjligheten att fritt disponera budgeten. Nästan 80 mkr (17 %) av den sammanlagda budgeten för projektstöd (454 mkr) har gått till projekt med anknytning till småskalig förädling eller matprojekt av olika slag. Om vi istället väljer att jämföra med hur mycket som har beslutats totalt inom projektstöden (313 mkr) finner vi att en fjärdedel av beslutade projekt har någon form av anknytning till livsmedel. Det totala antalet projekt är 1045, av dessa är 204 livsmedelsprojekt. Huvuddelen återfinns inom åtgärden marknadsföring av kvalitetsprodukter, vilket är naturligt eftersom just den åtgärden är inriktad på livsmedel. Det finns emellertid projekt inom alla åtgärder utom utveckling av infrastruktur. Vi har också utifrån projekttitel sökt att kategorisera de 204 projekten. Kategorin *Övrigt* blir i en sådan här schabloniserad indelning stor, 50 projekt. Därefter kommer *Slakteri/charkuteri*

¹⁴ Insatsområde II: investeringsstöd, startstöd, kompetensutveckling och projektstöd. Förädlingsstödet ingår också men där beslutar om stöd SJV.

med 41 projekt, *Matkultur* 35 projekt och *Bondens egen marknad* 30 projekt.

Vid en jämförelse mellan länsstyrelsernas totala beslutsvolym och andelen som gått till livsmedelsprojekt finner vi några län som avviker markant från genomsnittet 26 %. Kalmar län har endast 1 % av beslutade projekt i kategorin Livsmedel vilket kan tyckas vara anmärkningsvärt med tanke på att länet har haft en relativt omfattande livsmedelverksamhet inom K2 eller så kan det ses som att länet ser bättre möjligheter till utveckling av småskalig förädling via kompetensutvecklingsinsatser än via projektstödet. Jönköpings-, Hallands- och Västmanlands län avviker också från genomsnittet. Ett annat exempel är Skåne län som man kunde förväntas ha haft fler projekt med tanke på att länet har 10 – 13 procent av de småskaliga förädlarna i de olika storleksklasserna enligt statistiken från SCB. Detta kan understrykas ytterligare eftersom länet inte har tillgång till landsbygdsstödet på samma sätt som många andra län.

Mål 1, (andra stödåtgärder än investeringsstöd och förädlingsstöd)

Vi har hämtat uppgifter från de båda mål 1-programmens webbaserade databaser och hittat 15 projekt i mål 1 Norra Norrland och 14 projekt i mål 1 Södra skogslänsregionen. Ett och samma projekt återkommer ibland flera gånger beroende på att man delat in projekt i olika etapper. Vi kan också konstatera att det rör sig om betydligt större projekt än inom LBU-programmet eftersom stödet (EU+nationell finansiering) uppgår till 65 mkr i Norra Norrland och 43 mkr i Södra Skogslänsregionen. Den genomsnittliga stödnivån i dessa båda program uppgår till 3,7 mkr per projekt!

LEADER+

LEADER+ har inte utnyttjats i någon större utsträckning för småskalig förädling, endast 14 mkr (2,7 %) av beslutat stöd har gått till sådana projekt. Förklaringen kan ligga i att LAG-gruppernas program och tema främst handlar om andra insatser. Antalet projekt är endast 15 och av dessa står LAG Kärnan i Västra Götaland för fem.

Mål 2

Inom Mål 2 finns beslut om 16 projekt med anknytning till småskalig förädling. Liksom i mål 1 rör det sig om större projekt, genomsnittligt stöd (EU + nationell offentlig medfinansiering) uppgår till 1,6 mkr. Huvudsakliga projektägare är Hushållningssällskapet som driver 10 projekt, ALMI har fyra projekt, övriga två drivs av Regionförbundet i Kalmar län samt av Aneby kommun.

Förstärkning av LBU-budgeten till småskalig livsmedelsförädling

Regeringen har beslutat att utöka LBU-programmet med 400 mkr med sk. moduleringspengar, d.v.s medel som förs över från jordbrukets direktstöd till miljö- och landsbygdsåtgärder. Jordbruksverket fick i våren 2004 ett uppdrag att föreslå hur dessa skulle kunna användas. SJV föreslog i rapport till regeringen den 24 maj 2004 att förädlingsstödet skulle utökas med 12 mkr och stödet för kompetensutveckling (K2) med 8 mkr per år för 2005 och 2006, resterande delar går till andra mer jordbruksanknutna stöd.

Genom detta förslag tillförs 20 mkr årligen för småskalig livsmedelsförädling. Jordbruksverket föreslog att K2 delen skulle öronmärkas för småskalig förädling i syfte att

förstärka effekten av de medel som avsatts för investeringar genom förädlingsstödet. Detta innebär att Länsstyrelserna har fått i direktiv att planera för utnyttjande av dessa K2 medel. Länen har därför under hösten 2004 skrivit in detta i sina länsprogram för K2. I genomsnitt har varje län fått ytterligare ca. 500 tkr per år under 2005 och 2006. Av länsprogrammen framgår på vilket sätt respektive län avser att använda dessa medel. Exempel på detta är: kurser i marknadsföring, tillverkning, hygien, logistik, offentlig upphandling, kurser som kan ge inblick i lagarna kring småskalig förädling samt förpackningstekniker/möjligheter, information om förädlingsstödet och kombinationsmöjligheter, studiecirklar och enskild rådgivning, studieresor som inspirationsgivare, osv.

Utökningen av LBU-programmet godkändes av EU-kommissionen i december 2004.

Enkät svar – Kunskapsbehov, inlärningsform och stöd

I denna rapport hänvisas på flera ställen till den enkät som ingår som delprojekt i utredningen. Enkätformuläret där frågorna framgår bifogas som bilaga 7. I detta avsnitt visas övergripande resultat från enkäten. Resterande som ställts samman visas oredigerat i bilaga 8.

Enkäten har skickats ut till knappt 1100 livsmedelsföretag på landsbygden i syfte att identifiera behov och önskemål från de enskilda företagen. Registret över företag som inköpts från SCB har använts som adressunderlag för enkäten. Enkäten är ganska omfattande med totalt 34 frågor, fördelade på 5 huvudområden. Den skickades ut den 25 oktober. Två påminnelser har gjorts, sista gången skickades en kopia på tidigare utskickad enkäten med. Sista svarsdatum var 29 november. Inregistreringen avbröts den 3 december eftersom bearbetningen behövde påbörjas.

Svarsfrekvens utifrån grundutskicket blev 35 %. Om vi räknar bort gruppen som vi vet inte sysslar med förädling blir svarsfrekvensen något högre, 42 %. Svarsfrekvensen ökade med ökande företagsstorlek, se tabell på nästa sida. I sammanhanget ska även nämnas att alla inte besvarat alla frågor.

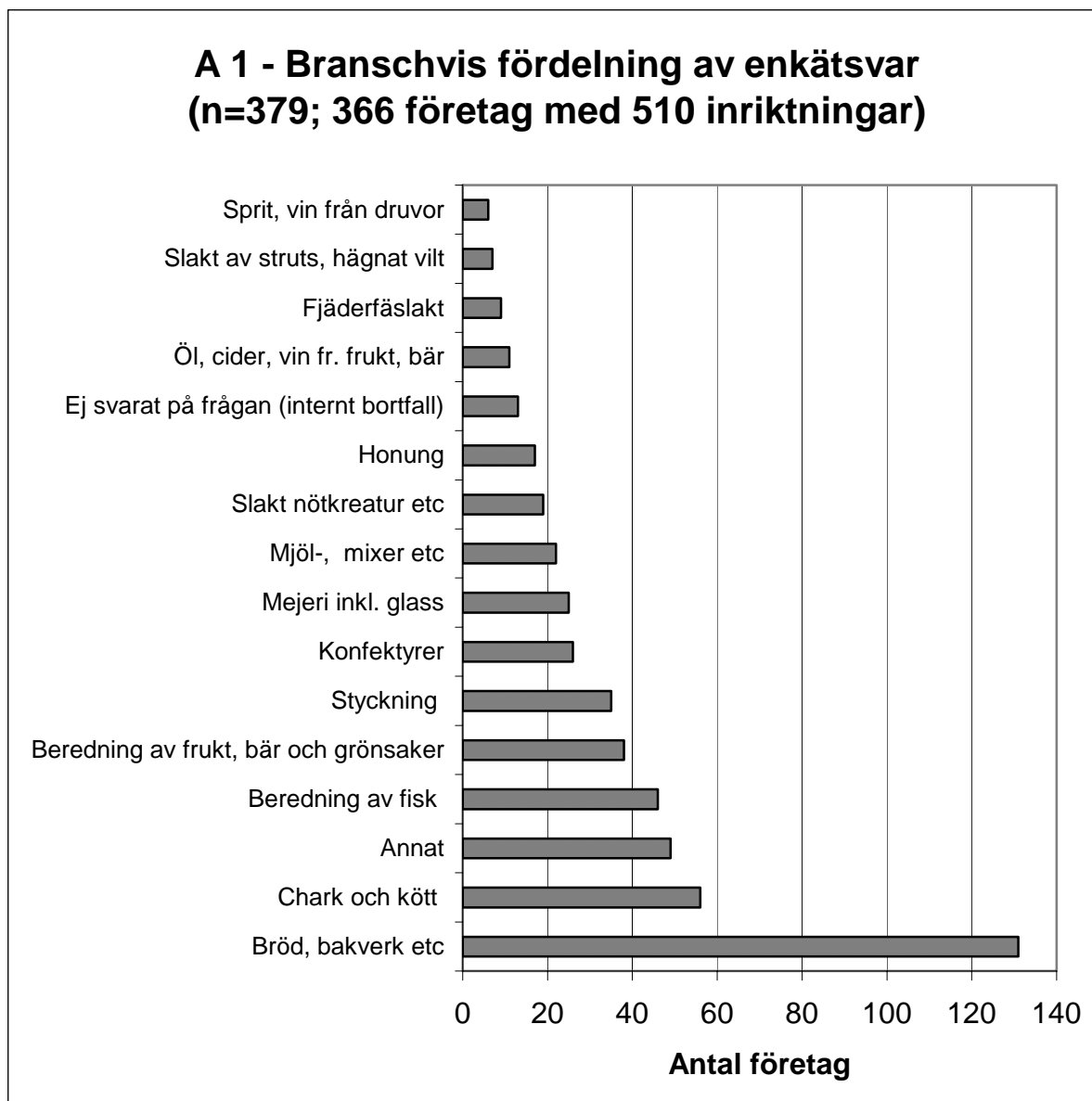
Fördelning av inkomna svar per storleksgrupp

Antal anställda	Inkomna svar	Antal utskickade enkäter	Andel svar	Antal som meddelat att de inte förädlar eller verksamhet upphört/vilande	Antal efter justering	Andel svar efter justering
0 anställda	215	673	32%	93	580	37%
1-2 anställda	68	170	40%	32	138	49%
3-9 anställda	51	138	37%	23	115	44%
10-19 anställda	25	55	45%	8	47	53%
20-49 anställda	20	36	56%	3	33	61%
Totalt	379	1072	35%	159	913	42%

Företagen bakom enkätsvaren

I enkäten första avsnitt behandlades frågor om företagets verksamhet. Figur 5 visar branschvis fördelning av de företag som svarade på enkäten. Samband med den fördelning som finns i SCB:s register noteras, varför vi antar att svarsfördelningen återspeglar branschernas verkliga fördelning.

Figur 5. Branschvis fördelning av enkätsvar (fråga A 1). Av de 379 enkätsvaren har 366 företag svarat på denna fråga. De hade tillsammans 510 inriktningar, dvs 1,4 inriktningar per företag – ex. slakt och styckning på samma företag.

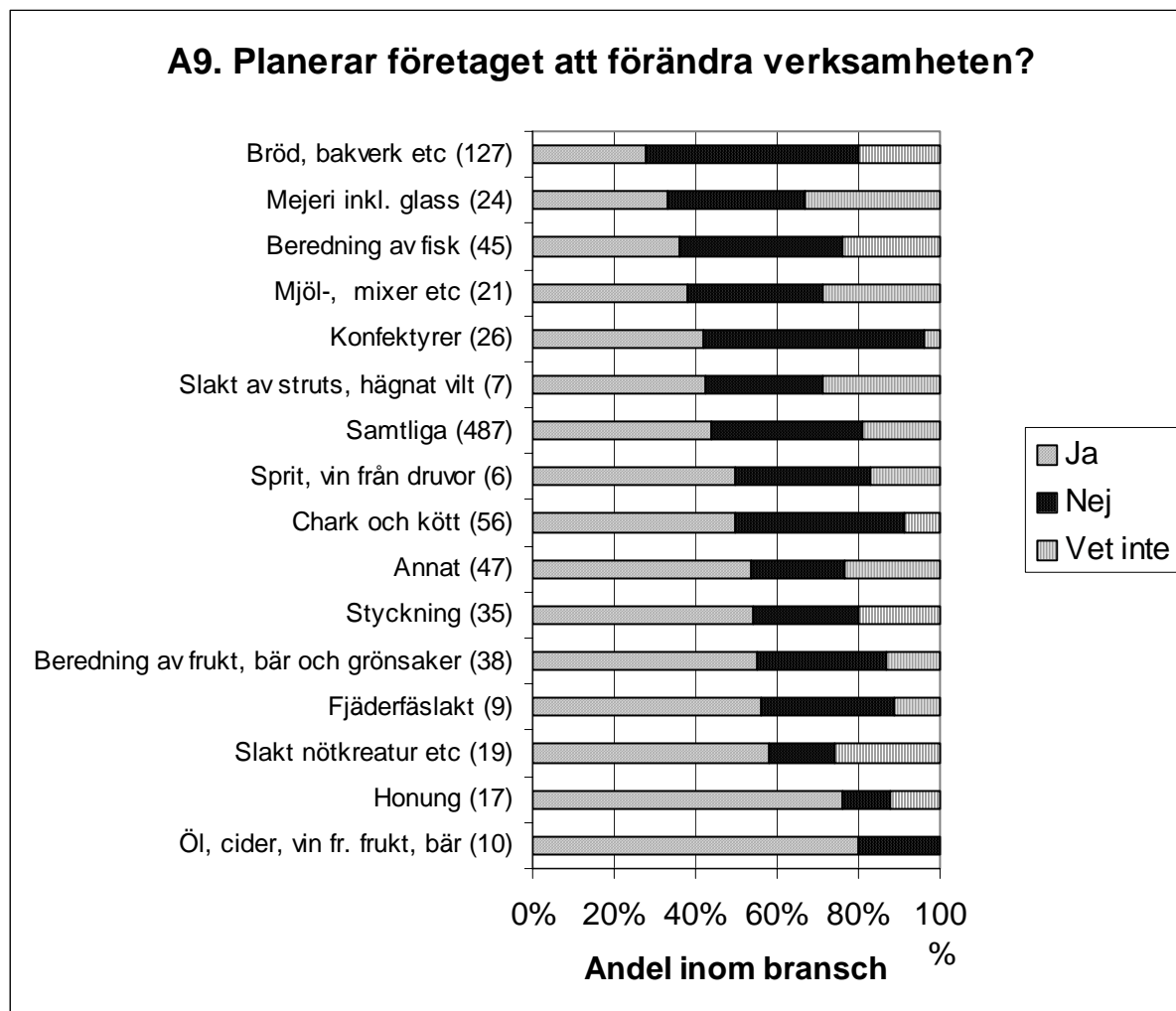

En tredjedel av de enkätsvaren kom från företag med en kvinna som huvudansvarig för den dagliga driften (fråga A5: 344 svar, 113 kvinnor och 231 män).

Ungefär hälften av företagen har svarat att de känner till om det finns någon branschorganisation för deras typ av verksamhet (fråga A7: 233 svar). Uppgifterna av namn på de branschorganisationer man känner till visar att känslan för vad en branschorganisation är varierar.

Nästan hälften av företagen bedömer att deras företag är tillräckligt lönsamt efter deras behov (A8: 379 svar). Planer på att förändra verksamheten varierade mellan branscher (figur 6). Enbart en femtedel av dem som svarade på enkäten var registrerade som lantbruksföretag (A10: 69 företag).

Figur 6. Fördelning inom bransch på frågan 'Planerar företaget att förändra verksamheten'.

Betydelsen av kompetensutveckling och utbildning

Enkätfrågorna B1 och B2 visar hur viktig praktik och kunskap förmedlad av släkt och vänner varit för företagens kompetensutveckling. Frågorna B3, B4 och B5 behandlar de viktigaste kunskapsbehoven hos företagen. Med undantag för företagen med 20-49 anställda så var behov av mer kunskap för produktutveckling och utveckling av affärsidén viktig för alla.

Produktutveckling, baskunskap i livsmedelshygien (ex mikrobiologi, främmande farliga ämnen, närings- och hälsoaspekter, producentansvar etc), marknadsföringsinsatser (ex försäljningsteknik-IT) är enligt företagen de viktigaste ämnesområdena där företagen tror att utbildning bör återkomma med jämna mellanrum för att kompetensen skall kunna upprätthållas inom företaget. Därefter följde behovet av regelbundet uppdatering om lager och förordningar, företagets ekonomiska styrning, specifik kunskap - livsmedelshygien (ex. tillverkningsprocesser av specifika produkter, förvaringstekniker för processade livsmedel etc) och utveckla affärsidén.

När man startar en livsmedelsförädling behöver man annan kunskap. Viktigast är då kunskap om lagar och förordningar, baskunskap - livsmedelshygien (ex mikrobiologi, främmande farliga ämnen, närings- och hälsoaspekter, producentansvar etc) och företagets ekonomiska styrning. Därefter följde behovet av kunskap att utveckla affärsidén, specifik kunskap - livsmedelshygien (ex. tillverkningsprocesser av specifika produkter, förvaringstekniker för processade livsmedel, underlag för att beräkna hållbarhetsdatum etc) och produktutveckling. Marknadsföring bedömdes inte vara bland de viktigaste kunskapsområdena när man startar företaget, utan basämnen kommer först.

Hur och var bör kunskap förmedlas till ditt företag

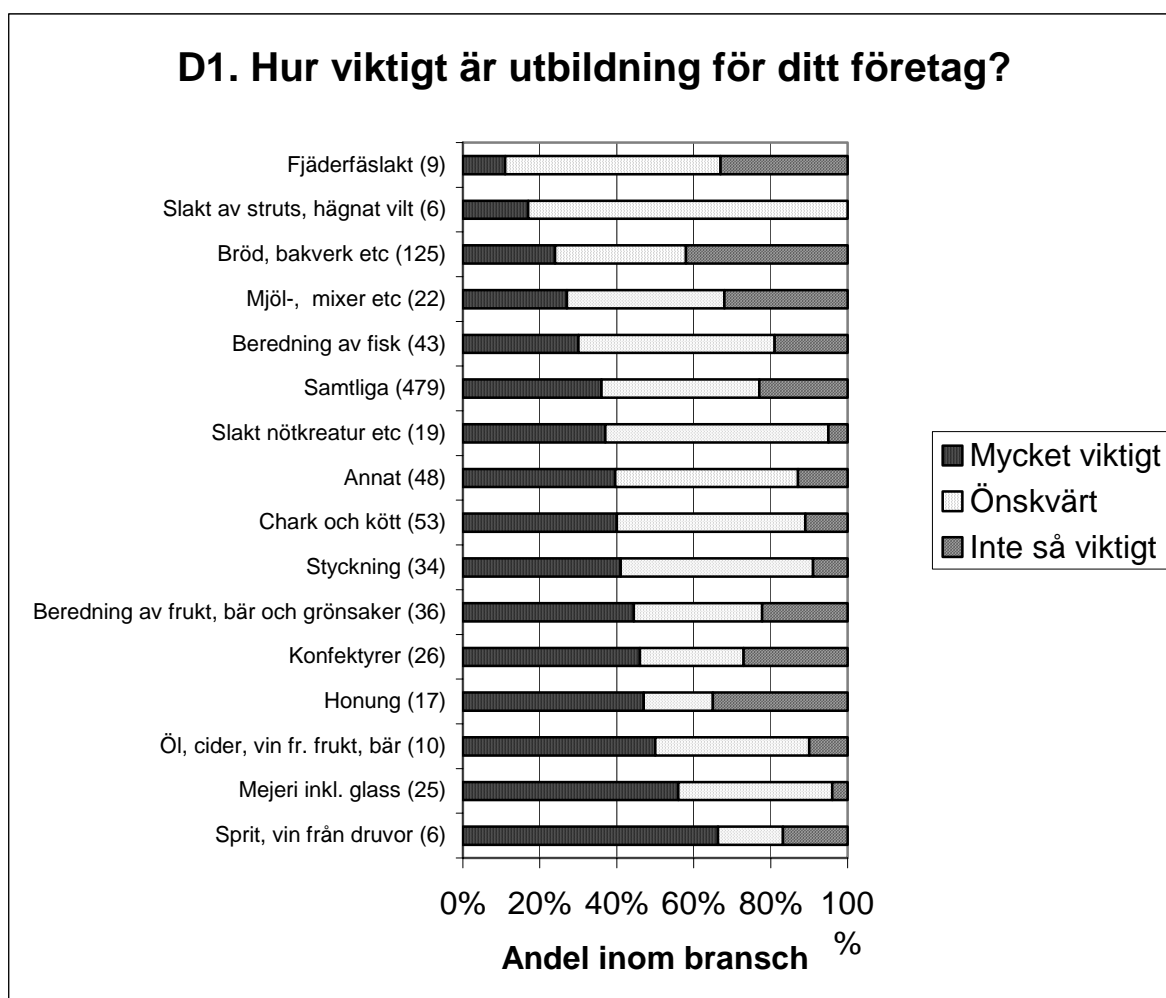
Företagens val av inlärningsform (frågor C1 och C2) visade att den mest prioriterade tidslängden avsatt för kunskapsutveckling var alternativet 1-5 dagar. Detta stämmer även överens med de inlärningsformer som prioriterades, korta kurser (mindre än 1 vecka), personliga rådgivare (inkl. mentorskap) och nätverk med andra företag var de former som prioriterades.

Hur företaget helst skulle se att kunskapsförmedling organiserades behandlades i fråga C3. Vi återkommer till denna fråga i avsnittet Överväganden och förslag.

Producentens syn på utbildning och rådgivning

Företagens syn på utbildning varierar starkt mellan branscher (figur 7).

Figur 7. Fördelning inom bransch på frågan Hur viktigt är utbildning för ditt företag?.

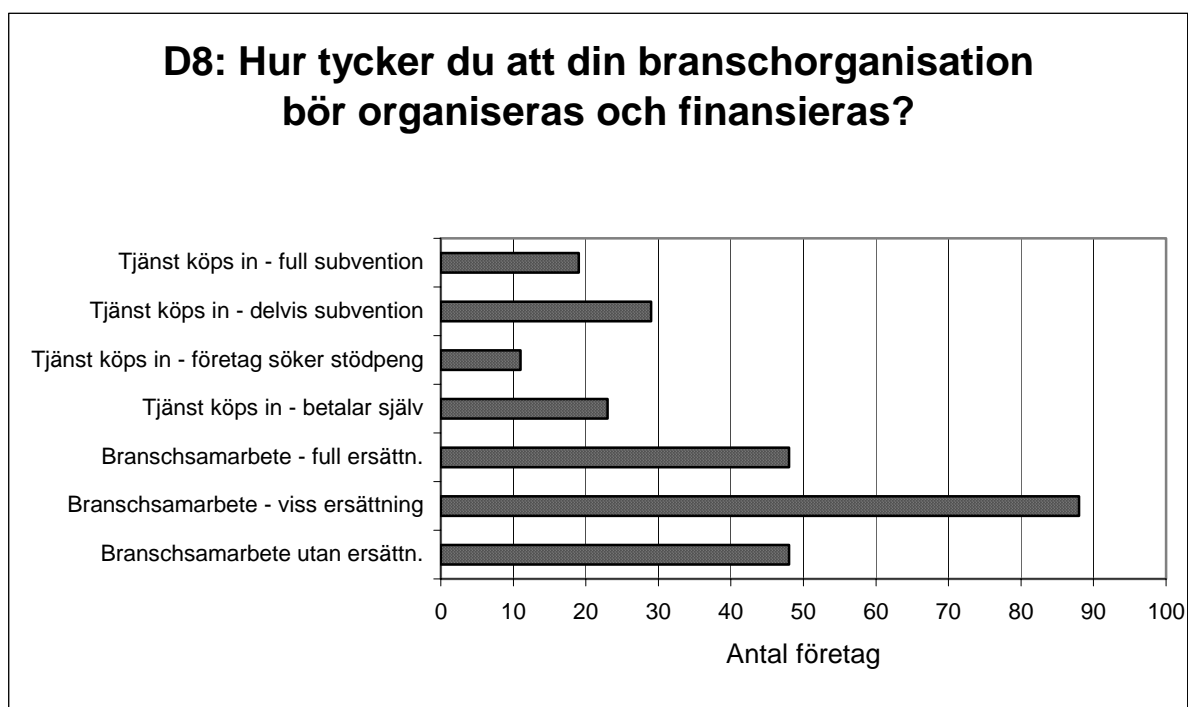

Även i detta avsnitt kommer det fram att kurser prioriteras. Enkätsvaren från fråga D2 visar entydig att företag prioriterar att avsätta 1-5 dagar per person till utbildning per år. En viss andel av de minsta företagen valde dock även längre kurser, ex. mer än 14 dagar.

Frågorna D3 och D5 handlar om finansiering av kompetensförmedlingen. Huvudlinjen är att man kan tänka sig både utbildning och rådgivning, och man föredrar att den är subventionerad. Det är intressant att se att många av företagen tycker att utbildning och rådgivning får kosta. Jämför man utbildning och rådgivning betalar man hellre för utbildning. För de minsta företagen (0 anställda) så väljer största andelen kostnadsfri rådgivning, medan samma företagsgrupp väljer subventionerad avseende utbildning.

Det framgår klart att företagen anser att branschorganisationerna kan rådgivning bäst (fråga D4). Det framgår också helt klart att man inte vill vara delägare eller delansvarig för ett regional center (fråga D6). Däremot är det ett tydligt Ja när det gäller att förmedla sina kunskaper till andra (fråga D7). Slutligen väljer man att branschsamarbete är viktigt, men att man måste få viss ersättning för sin insats.

Figur 8. Företagens val på frågan 'Hur tycker du att din branschorganisation bör organiseras och finansieras?'

Stöd till livsmedelsförädling

Vi har i enkäten till de småskaliga livsmedelsförädlarna ställt en del frågor om stöd som företagen sökt eller avser att söka. I denna rapport kommer detta material inte att utnyttjas så som det inledningsvis var tänkt eftersom Jordbruksverket fått ett uppdrag om att lämna underlag till ett nytt landsbygdsprogram, och att det i det uppdraget ingår att analysera bl.a olika stödformer. De enkätsvaren kommer vi istället att kunna utnyttja i arbetet med underlag till det nya landsbygdsprogrammet.

Dialog med berörda aktörer

I uppdraget ingår att ha en dialog med företrädare för de småskaliga livsmedelsförädlarna. Vi har medverkat vid ett seminarium 27 september 2004 som arrangerades av projektet Regional Mat. I bilaga 9 redovisas de förslag till åtgärder som seminariedeltagarna tog upp som viktiga för utvecklingen av den småskaliga livsmedelsnäringen. 19 oktober 2004 diskuterades ämnet med LRF som redogjorde för hur man i projektform arbetar med dessa frågor. Vi har även via pressmeddelanden informerat om uppdraget på respektive myndighets webbsidor i syfte att fånga upp förslag den vägen. Företag har också hört av sig i samband med att enkäten skickades ut.

Generellt kan det sägas att många har idéer om VAD som bör göras, men få förslag handlar om HUR man bör göra. Småskaliga slakterier har varit aktiva och även lämnat HUR förslag. Det framfördes bl.a. att hela slaktprocessen, från djuruppfödaren till styckad vara (inklusive mobil slakt) kan vara värt att analysera, med utgångspunkt från det enskilda företaget. Det handlar inte bara om livsmedelshygien- och kontroll utan även om t.ex. transporter av djur, avfallshantering och andra till verksamheterna knutna frågor.

Många fler exempel¹⁵ finns, t.ex. betydelsen av nätverk och långsiktiga projekt liksom olika former för rådgivning, mentorsprogram etc. Behov av marknadsinriktade insatser har förts fram från olika håll, bl.a. har konsumentens roll påtalats. En del åsikter har framförts om myndighetsutövning, om livsmedelslagstiftning och krångliga stödregler och blanketter.

Vi har försökt att lyssna till företagarna, att få ett underifrånperspektiv på insatser. Den information och kunskap vi fått har vi försökt väva in i våra överväganden och förslag på åtgärder. Desutom har vi deltagit på möten med andra viktiga aktörer i sektorn. Dessa möten finns med i bilaga 9.

Erfarenheter från andra länder

Det har varit svårt att få fram detaljerade uppgifter från andra länder om hur man organiserat främjande av småskalig livsmedelsförädling. För att få fram relevanta uppgifter behöver man ha kontaktvägar och relationer uppbyggda långt i förväg vilket vi inte haft möjlighet till.

Vi har sökt kontakt med Finland, Österrike och Irland. Vi har bedömt att en jämförelse med Finland kanske är den mest relevanta om man tar hänsyn till strukturen inom jordbruks- och livsmedelssektorn och traditionen att framställa livsmedel på en småskalig nivå. Även förhållanden som exempelvis befolkningstäthet på landsbygden torde ha betydelse i sammanhanget.

Vi valde att ställa några få frågor som skickades till de tre nämnda länderna. Vi har fått varierande svar på frågorna från de tre länderna. Från Finland har vi dock fått lite mer uppgifter vilka redovisas nedan.

Småskalig livsmedelsförädling i Finland¹⁶

I Finland bildades 1993 temagruppen Mat-Finland som styrs av en landsbygdspolitisk delegation. Mat-Finland tog 1996 fram ett utvecklingsprogram för småföretagandet inom

¹⁵ Bilaga 9. Aktiv dialog med berörda aktörer.

¹⁶ Källa: Alla uppgifter som redovisas i detta avsnitt är hämtade från publikationer utgivna av Mat-Finland som är en av flera temagrupper som leds av den finska statens samarbetsgrupp för landsbygdspolitiken eller direkt från sekreteraren för Mat-Finland, Heidi Valtari

livsmedelsbranschen. Syftet var att systematiskt arbeta för att utöka antalet livsmedelsföretag. Målet var att öka antalet företag från 2500 år 1996 till 4000 företag år 2000. Antalet sysselsatta skulle öka från 8000 personer till 12 000 personer, inbegripet utveckling av befintliga företag.

Regionala resurscentra i Finland

Ett led i att nå de uppsatta målen var att bygga upp regionala resurscentra där livsmedelsföretag kunde få rådgivning och kompetensutveckling. Det finns nu 18 sådana i hela landet, en eller i vissa fall två, i varje landskap. (Landskap kan jämföras med länen i Sverige). Uppbygganden av dessa regionala centra utgick från företagens behov. Man frågade företagen hur de ville helst ville att det skulle organiseras, närhetsprincipen poängterades. Storleken på dessa resurscentra, mätt i antal personer, varierar beroende på antalet livsmedelsföretag i landskapet, från 2-3 anställda i på de minsta till ca 10 i en region med 400 livsmedelsföretag.

Dessa regionala centra är finansierade direkt via olika EU-program (tex LBU). Detta sker genom projektbeslut om maximalt tre år. Man ser ett problem nu i övergången mellan nuvarande och kommande programperiod eftersom finansieringen upphör i februari 2006 och ett nytt program kan tidigast vara igång 2007.

Dessa regionala centra har en mängd olika uppgifter. Man har en kostnadsfri basrådgivning / vägledning. För rådgivning om tex investeringar, produktutveckling etc betalar företagen ett självkostnadspris. Man kan även få hjälp med stödansökningar om företaget vill söka stöd till investeringar etc. När det gäller kompetensutveckling är den delen knuten till närbelägna högskolor. Företagen får inte stöd för att köpa tjänsterna utan subventionen går till det regionala centret.

Några jämförande siffror mellan Finland och Sverige

Vi har från Mat-Finland fått statistik på inom vilka delbranscher de finska livsmedelsföretagen finns och har därför tagit fram statistik med motsvarande indelning av företagsstorlekar i Sverige, (SCB Företagsregistret 2004). Notera att statistiken här beskriver hela livsmedelssektorn och inte enbart landsbygden.

Antal livsmedelsföretag i Finland med under 20 respektive över 20 anställda efter bransch 2004

		Slakteri och charkuteri	Fisk- beredning	Beredn av grönsaker, bär och frukt	Mjölkk- produkter (ost mm)	Kvarn- produkter	Bageri- verksam- het	Fram- ställning av drycker	Förädling av andra livsmedel	Totalt
< 20	Antal	391	287	506	99	159	981	119	355	2897
anst	%	13%	10%	17%	3%	5%	34%	4%	12%	100%
≥ 20	Antal	56	15	29	38	12	101	15	46	312
anst	%	18%	5%	9%	12%	4%	32%	5%	15%	100%
Alla företag	Antal	447	302	535	137	171	1082	134	401	3209
	%	14%	9%	17%	4%	5%	34%	4%	12%	100%

Källa: Mat-Finland, www.tkk.utu.fi/ruokasuomi

I Finland har man valt att betrakta småskaliga företag som företag med under 20 anställda. Man har cirka 2900 företagen med i genomsnitt 2,8 anställda per företag. Antalet företag år 1995 var 2565, man har alltså ökat med 332 företag sedan dess. Omsättningen på de 2900 företagen är omkring 210 000 euro per företag eller totalt för hela gruppen 600 miljoner euro. De småskaliga företagen står för 14 % av sysselsättningen i livsmedelsindustrin. Notera att dessa inte är avgränsade till landsbygden. Av de 2900 företagen med under 20 anställda är 1065 jordbruksföretag med förädlingsverksamhet, dvs 37 %.

Vi har också ställt några frågor beträffande framställning och försäljning av vin på gårdsnivå eftersom denna delbransch sägs ha haft en tillväxt genom att man numera får köpa produkterna direkt av tillverkaren.

Från början av 1995 det har varit möjligt att köpa viner direkt från företagen. Före 1995 har inte den typen av företag existerat. Möjligheten att köpa vin direkt från producenterna har skapat nya företag och nya arbetstillfällen. Idag finns det 48 företag inom denna delbransch. Dessa 48 företag ger arbete direkt till 150 människor. Företagen tillverkar tillsammans per år 380 000 liter vin.

Antal livsmedelsföretag i Sverige med under 20 respektive över 20 anställda efter bransch 2004

		Slakteri och charkuteri	Fisk- beredning	Beredning av frukt-, bär- och grönsaker	Mejeri- produkter	Kvarn- produkter och stärkelse	Bröd	Fram- ställning av drycker	Förädling av andra livsmedel	Totalt
0-19 anst	Antal	491	222	184	114	129	1376	110	466	3092
	%	16%	7%	6%	4%	4%	45%	4%	15%	100%
> 19 anst	Antal	131	27	35	46	27	149	20	75	510
	%	26%	5%	7%	9%	5%	29%	4%	15%	100%
Alla företag	Antal	622	249	219	160	156	1525	130	541	3602
	%	17%	7%	6%	4%	4%	42%	4%	15%	100%

Källa: SCB Företagsregistret 2004

Vid en övergripande jämförelse kan vi konstatera att Sverige har något fler företag totalt, 3600 jämfört med 3200 i Finland. Väljer vi att se på hur fördelningen är mellan de två olika grupperna ser vi att Finland har en något större andel företag (90%) i gruppen 0-19 anställda, i Sverige står den gruppen för 85% av företagen.

Vid jämförelsen av fördelning mellan delbranscherna i gruppen 0-19 anställda ser vi att delbranschen bröd / bageriverksamhet är störst. Vi ser också att likheterna är slående om vi tittar på de fem största delbranscherna. Finland har dock en betydligt större andel i gruppen beredning av grönsaker, frukt och bär.

Trots att antalet företag inom gruppen dryckesframställning har ökat i Finland ser vi ingen skillnad mellan länderna, varken i antal eller andelar.

Avslutade och pågående uppdrag med bäring på småskalig livsmedelsförädling

Nationella kuvertet

I detta uppdrag ingick att lämna ett underlag om hur medlen i ett nationellt kuvert skulle kunna fördelas på ett effektivt sätt för att stödja kvalitetsproduktion och marknadsfrämjande åtgärder kopplade till den småskaliga livsmedelsproduktionen.

Regeringen har därefter den 16 september 2004 beslutat att ge Jordbruksverket ett särskilt uppdrag att lämna förslag på åtgärder som medlen i det nationella kuvertet kan användas till.

I skrivelsen sägs att uppdraget i den mån det är möjligt bör samordnas med det uppdrag som Jordbruksverket och Livsmedelsverket har fått om småskalig livsmedelsproduktion.

Jordbruksverket har den 9 december 2004 och den 13 januari 2005 överlämnat rapporter till regeringen. Jordbruksverket föreslog att medel från det nationella kuvertet används till åtgärder för marknadsföring i vidare bemärkelse än reklam.

Jordbruksverket fann att följande typer av marknadsföringsinsatser kan vara stödberättigande.

- Organiserande av eller deltagande i mässor eller utställningar.
- Utnyttjande av resurscentra som kan erbjuda rådgivning eller liknande.
- Införande av kvalitetssäkringssystem hos primärproducenterna med anknytning till utveckling av kvalitetsprodukter samt kostnader för kontrollprogram. T.ex. en första certifiering av kvalitetssäkringssystem och liknande system (samt certifiering för att bli godkänd på marknaden) samt utbildning av personal i tillämpning av kvalitetssäkringssystem.
- Genomförande av produkt- och kvalitetsarbete såsom studiebesök och specialistutbyte/nätverk från andra medlemsstater till den egna gården.
- Verksamhet för att sprida kunskap om ny teknik, t.ex. småskaliga pilotprojekt eller demonstrationsprojekt.
- Tekniska undersökningar, genomförbarhets- och designstudier samt marknadsundersökningar.

Jordbruksverket framhåller i uppdraget (om det nationella kuvertet) åtgärderna för organiserande av och deltagande i mässor eller utställningar, utnyttjande av resurscentra och införande av kvalitetssäkringssystem.

I denna rapport väljer vi när det gäller detaljer i övrigt att hänvisa till de särskilda rapporter som lämnades till regeringen den 9 december 2004 respektive den 13 januari 2005.

Landsbygdsprogrammet 2007-2013

Jordbruksverket fick, som nämnts tidigare i denna rapport, den 28 oktober 2004 ett särskilt uppdrag om att redovisa ett tekniskt inriktat underlag inför utarbetandet av ett nytt landsbygdsprogram för perioden 2007-2013¹⁷. Uppdraget är relativt omfattande, här refereras till avsnittet om s.k. selektiva åtgärder vilka är de mest relevanta i detta sammanhang. Med

¹⁷ Regeringsbeslut Jo2004/2322.

selektiva åtgärder avses åtgärder som kan komma ifråga såväl för att söka öka konkurrensförmågan i företag inom de areella näringarna och i andra landsbygdsföretag som för att generellt främja landsbygdens och dess företags långsiktigt hållbara utvecklingsmöjligheter. Företagsekonomiska analyser av olika stödåtgärders effekt på företagens beslutsfattande och företagens utvecklingsmöjligheter och konkurrensförmåga ska belysas. Effekterna av olika former av stöd, stödnivåer, tak för stöd, villkor för stödberättigande och differentiering av stödnivåer för olika företagsinriktningar analyseras.

Vidare skrivs i uppdraget att de tekniska/administrativa möjligheterna till effektiviseringar, förenklingar samt större flexibilitet mellan olika insatser för utveckling av kompetens, teknik, struktur, jämställdhet och konkurrensförmåga genom olika typer av stöd till projekt, investeringar, utbildningar mm ska analyseras och redovisas. Även förutsättningarna för att hantera uppföljning och utvärdering ska beaktas. Detta innebär att man även på lämpligt sätt kommer att beakta de idéer och förslag som framkommer i denna rapport.

Uppdraget ska redovisas senast 29 april 2005.

I uppdraget ingår att ta ett helhetsgrepp över möjliga åtgärder framöver. Vi har av denna anledning valt att inte nu gå in närmare på frågor om de rent företagsekonomiska frågeställningarna eftersom Jordbruksverket avser att återkomma till det vid redovisningen av nämnda uppdrag.

Överväganden och förslag

Faktorer som kan utveckla småskalig livsmedelsförädling

Den viktigaste faktorn för utveckling ligger hos företagen och företagaren. Det måste finnas en drivkraft och insikt hos företagaren för att denne ska lyckas med sitt företagande. Företagarens mål måste vara att företaget kan överleva utan stöd och med en rimlig ersättning, ha tid för kompetensutveckling, det oförutsedda och sig själv som människa. Om denna drivkraft och insikt saknas så kommer inte företaget kunna ge en långsiktigt bärkraftig verksamhet, vare sig med eller utan stöd.

Den produkt man tar fram och säljer ska kunna konsumeras utan risk för konsumentens hälsa. Det ställs därför höga krav på säkra livsmedel vilket kräver god kompetens hos företagaren. Att produkten måste vara säker att äta är en förutsättning som måste fungera. Detta brukar de flesta livsmedelsföretag inse och samarbetar därför ofta i denna fråga, då eventuella matförgiftningar minskar konsumenternas vilja att köpa produkter från alla producenter.

Inom den småskaliga livsmedelssektorn finns det många entreprenörer som verkligen brinner för sin idé att producera en vara som denne kan vara stolt över. Det är viktigt att företagaren är stolt över det man gör. Detta kan uppmuntras på olika sätt, t.ex. så som genom val av 'Årets företagare' i kommunen (branschorganisationen Företagarna), specialtävlingar inom respektive specialområden; korv, ostar etc. (Saerimner, Jämtland; mejeriföretag emellan; köttvarutillverkare emellan osv).

Många producerar relativt små kvantiteter vilket medför att problem kan uppstå i logistik- och distributionsledet samt även göra att handeln blir osäker på om man klarar att leverera ett jämnt flöde av produkter. Handeln och naturligtvis även konsumenterna behöver kunskap om småskalig livsmedelsförädling så att konsumenten kan göra medvetna val i butiken. Fungerande logistik och distribution är viktiga faktorer eftersom produkten har en begränsad hållbarhet ofta med krav på en fungerande kylkedja. Många producenter har lång väg från produktionsplatsen till slutkonsumenten med följderna att transportkostnaden per försold enhet blir hög.

För en del producenter finns få alternativ till en utkomst om man vill fortsätta att verka på landsbygden, detta gäller särskilt de jordbrukare som inte har möjlighet att utveckla jordbruksverksamheten. Genom att själv förädla sina produkter kan man fortsätta att hålla djur på sin gård vilket även gör att landskapet hålls öppet.

Flertalet av förädlingsföretagen har begränsade möjligheter att utveckla befintliga produkter, ta fram nya produkter, skaffa nödvändiga kunskaper om livsmedelshantering och livsmedelslagstiftning, jobba med marknadsinsatser, logistik, distribution, förpackningar etc.

Många forskare vid universiteten och andra universitetsnära organisationer arbetar direkt med småskalig livsmedelsförädling och har fokus på företagande och småföretagande i allmänhet. Ett exempel är organisationen "Forum för småföretagsforskning".

Utredningen har försökt att kartlägga vilka aktörer det finns som har till uppgift att främja och underlätta för de småskaliga livsmedelsförädlarna. Förutom de stora utbildningsaktörer som beskrivs i bilaga 4 och bedriver kompetensutveckling så omsätter de två organisationerna LRF och Hushållningssällskapet stora resurser för att stödja utvecklingen inom småskalig livsmedelsförädling. Flera av aktörerna arbetar ofta i nära samverkan med länsstyrelser och kommuner.

Vi gör bedömningen att det behövs olika former av ytterligare stimulans för att underlätta för de småskaliga livsmedelsföretagen att även fortsättningsvis kunna bedriva sin verksamhet och även utveckla denna. De förslag vi lämnar i denna rapport bedömer vi ska kunna medverka till att, tillsammans med företagets egna initiativ, kunna öka initiativen och möjligheterna och minska de hinder som vi har uppmärksammat.

I samrådsversionen föreslogs inrättande av landsbygdscentra som skulle ha funktioner för grundläggande rådgivning / vägledning för företag och andra verksamma på landsbygden. Samrådsyttrandena var i överlag negativa till detta. Sammanfattningsvis kan man säga att samrådsinstanserna ansåg att ett sådant förslag inte ligger inom ramen för detta uppdrag samt att det redan idag finns funktioner som täcker ett sådant behov. Vi har därför valt att inte lägga fram förslaget men anser att frågan om landsbygdscentra bör diskuteras i samband med utarbetandet av det nya landsbygdsprogrammet.

Ekonomiska stödåtgärder – effekter och konkurrensaspekter

I bilaga 5 "Kartläggning av projekt" refereras till några undersökningar beträffande effekter av den stödpolitik som fått ökat utrymme i regionalpolitiken i och med Sveriges inträde i EU. I den utvärdering som Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS) genomfört av geografiska strukturfondsprogram är den huvudsakliga slutsatsen att man inte kan spåra några effekter från strukturfondsprogrammen på den totala regionala utvecklingen. Livsmedelsekonomiska institutet (SLI) pekar på olika risker med stödinsatser, bl.a. nämns att stöd riktade till

jordbruksföretag kan motverka att andra sektorer på landsbygden utvecklas. SLI efterlyser mer generella insatser såsom förbättrat näringsklimat och infrastruktursatsningar.

Vi vill också uppmärksamma problemet med att företagsinriktade stödåtgärder riskerar att snedvrider konkurrensen mellan företag inom samma bransch. Det är inte osannolikt att det förekommer fall där ekonomiska stöd till ett företag kan medföra att ett annat företag som inte beviljas stöd får negativa effekter på konkurrenssituationen. Särskilt inom LBU-programmet och mål 1-programmen finns företagsinriktade stödåtgärder med målen att utveckla företagen; investeringsstöd och startstöd till jordbruksföretag och förädlingsstöd till livsmedelsföretag. Det nationellt finansierade landsbygdsstödet kan också sägas ingå i samma kategori men har däremot en bredare inriktning mot alla företag på landsbygden med vissa undantag.

Investeringsstöd och startstöd till jordbruksföretag och förädlingsstöd till livsmedelsföretag är emellertid i princip utformade så att om företagen uppfyller de kriterier som satts upp beviljas stödet. Risker för snedvriden konkurrens torde minska om alla företag som uppfyller kriterierna får del av stödet. Däremot kvarstår eventuella problem med s.k. undanträngningseffekter såsom SLI påpekar i sin rapport. Vi föreslår i denna rapport att man i kommande landsbygdsprogram inför kompetens- och utvecklingscheckar som skulle kunna vara öppna för alla företag på landsbygden. Om ett sådant branschneutralt stöd införs kan det medverka till att minska eventuella undanträngningseffekter.

Effekterna av projektstöden både inom LBU-programmet och av strukturfondsprogrammen kan vara svåra att mäta eftersom stöden ofta är vagt beskrivna i programdokument med ibland otydliga mål. Huvudsyftet kan emellertid sägas vara att de ska medverka till att utveckla landsbygden. En icke mätbar (bi)effekt som ofta framhålls är värdet av de nätverk som olika projekt kan resultera i, särskilt om projekten involverar företag. Projekt med en konkret uppgift som samlar och engagerar företagen är ofta bästa sättet att bygga upp nätverk.

Vi kan inte heller bortse från att de övergripande målen för strukturfondsprogrammen och LBU-programmet är olika även om de ibland sammanfaller. Stöden inom LBU-programmet har flera olika mål varierande på stödtyp. Investeringsstöden till jordbruksföretag och livsmedelsföretag syftar i grunden till att stärka konkurrenskraften för det svenska jordbruket i sin helhet. Förädlingsstödet koppling till jordbrukets utveckling är måhända lite mer perifer. Stödet infördes i EU:s jordbrukspolitik i syfte medverka till att jordbrukarna som levererar råvaran ska få bättre priser för de levererade varorna. Strukturfondsstöden har som övergripande mål att utveckla de regioner där stöden finns.

Behov av och former för rådgivning, utbildning och kompetensförmedling

Kompetensutveckling är viktigt för att utvecklingen av både människa och företag. I bilagorna 2-5 och 8¹⁸ finns de underlag i utredningen som fokuserat på behov av och former för rådgivning, utbildning och kompetensförmedling.

Lärande - att ställa frågan

Vid fokusgruppmötet 'Kompetensutveckling' uppmärksammades att det måste finnas motiv för lärandet, annars är risken att vi sprider information som ingen är intresserad av. När uppstår ett behov av lärande? Vid en viss tidpunkt uppstår ett behov av ny kunskap. Ofta är detta när man själv börjar ställa frågor. Reflekterande gemenskaper är den vuxnes normala sätt att börja ställa frågor och inhämta kunskap. En modell för att systematisera lärandet kan vara följande (utvidgad från Kolb¹⁹):

- Man upptäcker att man har ett problem
- Vad är problemet? Det måste definieras.
- Vad är nuläget – förstår man situationen?
- Sätt målet
- Vad skall vi göra. Handlingsplan på kort och lång sikt.
- Experimenterande
- Reflektion
- Utvärderingsprocess

Praktiskt uppstår frågan om vilket kompetensstöd som behövs i detta lärande? Alla är i olika faser och det finns därför behov av olika stöd. En behovsanalys på individuell nivå är viktig idag. Utbildningssystem måste vara flexibla, det måste också finnas kriterier för vad som är bra och dålig utbildning.

Kompetensutveckling på flera nivåer behövs

I uppdraget ingick att överväga om befintlig utbildningsverksamhet kan utvecklas eller anpassas för att bättre motsvara landsbygds- eller lantbruksföretagarnas behov. Både fokusgruppmötet 'Kompetensutveckling'²⁰ och enkätsvar²¹ visade att det finns många olika nivåer i företagandet och olika behov av kompetens för livsmedelsföretagarna, vilket innebär att inlärningsformerna bör anpassas till detta. Det har även konstaterats att det behövs kompetensutveckling för flera olika aktörer inom området, ex. myndigheter (beslutsfattare, tillsynsmyndighet, stödmyndighet), låneinstitutioner (banker), rådgivare (specifik kompetens, generell kompetens), forskare, utbildare, handel (säljare, inköpare m.fl.), kund (storhushåll, grossist, restaurang) och slutligen konsumenten. Någon riktad undersökning mot de senare ingår dock inte i denna utredning.

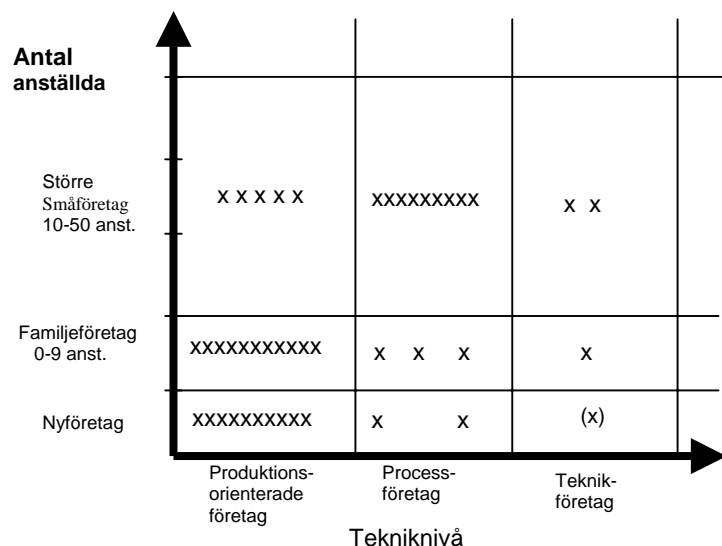
¹⁸ Bilaga 2: Rapport från fokusgruppsmöte Kartan; Bilaga 3: Rapport från fokusgruppsmöte Kompetensutveckling; Bilaga 4: Kartläggning av utbildningsaktörer; Bilaga 5: Kartläggning av projekt; och Bilaga 8: Enkät – Kunskapsbehov, inlärningsform och stöd i småskalig livsmedelsförädling

¹⁹ David Kolb (1984) *Experiential Learning - systematiskt lärande som är erfarenhetsbaserat*

²⁰ Bilaga 3: Rapport från fokusgruppsmöte 'Kompetensutveckling'

²¹ Bilaga 8: Enkätsvar - Kunskapsbehov, inlärningsform och stöd i småskalig livsmedelsförädling

Figur 9. Kompetensutvecklingsbehoven i de små företagen kan differentieras beroende på inriktning och utvecklingsfas enligt nedanstående figur (från bilaga 2). Kryssen i figuren är en uppskattning av antalet företag inom respektive segment, dvs många kryss innebär många företag.

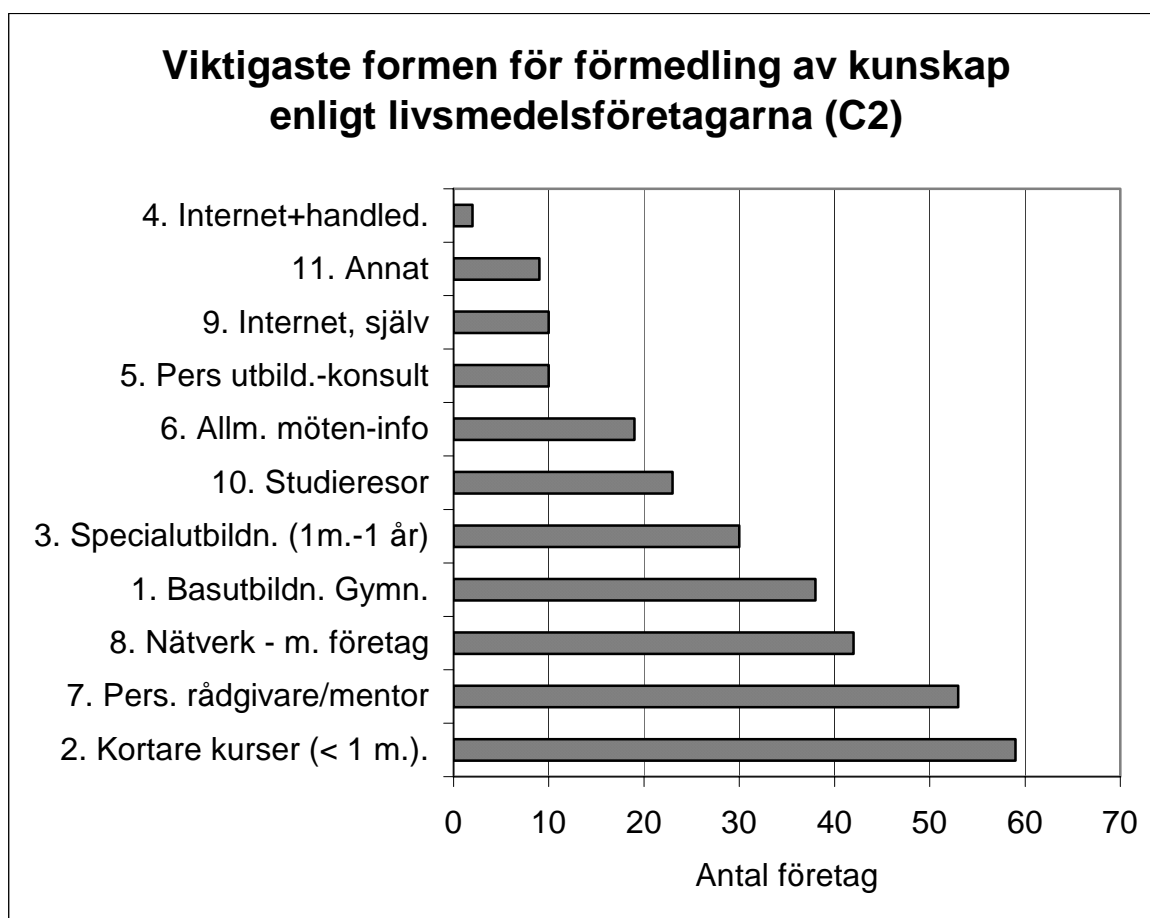

När det gäller de småskaliga livsmedelsföretagen ser behoven olika ut beroende på om man är nystartad, har erfarenhet och hur stort företaget är. I viss mån påverkar även företagets inriktning kompetensbehovet. Enkätsvaren visar vilken kompetens företagarna tycker att de behöver och vad de tycker är det viktigaste kompetensbehovet för deras eget företag respektive för det nystartade (fråga B4 och B5).

Viktigast inlärningsform

Vad företagarna tycker är den viktigaste formen för förmedling av kunskap visas i figuren på nästa sida. En spännande skillnad finns i enkätsvaren mellan fråga C1 och C2 avseende inlärningsformen 'basutbildningar finns på gymnasienivå (2-3 år)'. Företagarna har inte bedömt betydelsen speciellt stor av denna form av kunskapsförmedling (C1). Vid det kvalitativa valet 'det viktigaste alternativet' (C2) rangerordnades alternativet däremot som fyra (efter korta kurser, personlig rådgivare och nätverk). Framförallt kvinnor har valt detta alternativ, vilket även framgår av fråga C3.

Figur 10. Den viktigaste formen av förmedling av kunskap enligt livsmedelsföretagarna (fråga C2).

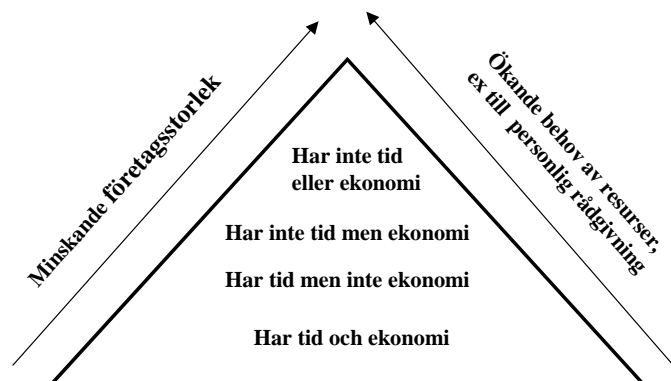
Företagens storlek (tid/ekonomi) och form av inläring

En svårighet för mindre företag är att avsätta tid för kompetensutveckling. Det bedöms därför som viktigt att det finns utrymme för uppsökande verksamhet. Det mest kostnadskrävande mötet, en direkt dialog mellan företag och en personlig rådgivare, är högt prioriterat både av de små företagen själva och av representanter för 'utbildare'/'rådgivare' (fråga C1/C2).

Företagen är även medvetna om att rådgivning kostar. En relativt hög andel av de minsta företagare av tyckte att rådgivning borde vara antingen subventionerad eller gratis (fråga D5). En stor del av företagen kunde tänka sig betala för utbildning, fast de flesta ville att den skulle vara subventionerad (D3).

Kostnaderna för utbildning påverkas med formen av inlärningsinsatsen. Hur sambandet mellan företagens storlek (tid, ekonomi) och resursbehov (inlärningsform) kan tänkas visas nedanstående figur.

Figur 11. Skiss på hur sambandet mellan företagens storlek (tid, ekonomi) och resursbehov (inlärningsform) kan se ut.

Uppskattat resursbehov (tid och ekonomi) för de olika alternativen om inlärningsform grupperar alternativen grovt i följande rangordning, med de dyraste alternativen för den enskilda företagaren (utan stöd) först. Uppskattningarna försöker visa relationen mellan kostnader för olika inlärningsformer och är inte beräknade utifrån offererade kostnader el.dyl.

- långa specialkurser och egen praktik utan lön (3 och 11);
- personliga rådgivare inklusive mentorskap (5 och 7);
- korta kurser, kurser på Internet med handledarestöd och studieresor (2, 4 och 10);
- allmänna möten med informationsutbyte och föreläsningar, nätverk med andra företag, och hämtar själv information på Internet (6, 8 och 9),
- basutbildningar på gymnasienivå (1).

Baserat på identifierade behovsskillnader mellan företag och det uppskattade resursbehovet kan man skönja förklaringar till företagets val av inlärningsform i enkätsvaren. Företagen är ofta små, har dåligt med tid och ekonomi för kompetensutveckling. Korta kurser innebär att man delvis själv kan välja tidpunkt för lärandet och träffa likasinnade till en rimlig kostnad. Personliga rådgivare är troligtvis en mer effektiv inlärningsform för utvecklande av det enskilda företaget då den kan anpassas till företaget, men de flesta företag verkar behöva subventioner för att klara kostnaden. Effektivt och betydligt billigare är lärande i nätverk, ofta uppbyggt med ett gemensamt mål inom en branschorganisation eller projekt. Denna form för inläring lyfts fram på många håll i vårt samhälle, ex. NUTEK program. Basutbildningar för gymnasieungdomar bedömdes som aktuella för företag som vet om att de behöver rekrytera. Dyra specialutbildningar behövs för sådana företag som vill och kan utvecklas vidare som företag. Insatsen kräver både tid som pengar.

Rapportförfattaren till bilaga 3 ser nedanstående fyra åtgärder som redskap för att underlätta företagets identifiering av kompetensbehov och anpassad inläring.

- Lokala uppsökande rådgivare som kan arbeta med företagen under längre tidsperioder.
- Införande av rådgivnings- och kompetensutvecklingscheckar där företagen själva kan välja aktör. Makten över rådgivnings och utbildningsutbudet flyttas på så sätt från rådgivare/utbildare till användare.
- Flera kompetenscentra med lokalt, nationellt och internationellt fokus.
- Ett samlat branschorgan som styrs och leds av företagen. Branschen är troligtvis bäst på att identifiera och söka rätt på lämpliga specialutbildningar för sina medlemmar.

Lära genom erfarenhet – utvärdering och uppföljning

Lära genom erfarenhet

Den samlade kompetensen hos de aktörer som arbetar med olika aspekter av småskalig livsmedelsförädling är mycket stor. Den översikt över projekt och utbildningsaktörer inom småskalig livsmedelsförädling och den analys som gjorts visar att det finns ett ökande behov av att utveckla metoder för uppföljning och utvärdering.

Syftet är att utveckla den samlade förmågan att lära av erfarenhet och öka resultat- och kostnadseffektiviteten i de insatser som görs med offentliga medel. Två viktiga skäl är att:

1. Projektägare/Utbildningsaktörer och även finansiärer behöver tillgång till erfarenheter gjorda inom tidigare och andra projekt i Sverige för att dels minimera risken för att misslyckas, dels dra nytta av framgångsrika perspektiv, koncept och metoder.
2. Att arbeta med lärande utvärdering eller s.k. formativ utvärdering under hela projektiden ger deltagare och intressenter i projekt möjlighet att löpande reflektera över, anpassa och justera genomförandet för att nå framgång.

Utredningen har visat att det finns olika sätt att motivera aktörerna att utveckla sin förmåga att, som en naturlig del i utvecklingsarbetet, mer systematiskt lära av erfarenheter. Det kan handla om att ställa krav i projektplaneringen på att denna skall innehålla en strategi för uppföljning och utvärdering. Det som efterfrågas är exempelvis inte mer av utvärderingar av om målet uppfyllts efter att projektet avslutats (utifrån-in-perspektiv), utan en utvärderingsansats som bygger på att det är de småskaliga livsmedelsförädlarna själva som äger utvärderingsprocessen och som stödjer varandra genom erfarenhetsspridning – ett inifrån-ut-perspektiv. Nyttan ska framför allt vara de inblandade aktörernas. Formerna för denna form av utvärdering har utvecklats under senare år, men ännu inte tillämpats på bred front. Allt fler projekt inom småskalig livsmedelsförädling använder sig dock av denna ansats. Erfarenheten från bl.a. meNY-programmet, samt LivsWäX och Lokalt mat för turism och förädling som båda drivs av HS Dalarna Gävleborg visar att det är möjligt.

Utvärdering och uppföljning av projekt

I kartläggningen av projekt²² framförs av rapportförfattaren generell kritik bl.a mot avsaknaden av utvärderingar av projekt. Även frågan om bra databaser för att hitta projekt tas upp. Rapportförfattaren har funnit tre typer av uppföljningar / utvärderingar:

- Formella uppföljningar i form av slutrapporter
- Övergripande effekter ur regionalpolitisk synvinkel
- Utvärdering av enskilda projekt

Förvaltningsmyndigheterna kräver att slutrapporter ska lämnas i samband med slututbetalning av projektmedel. Det ställs däremot inga formella krav på utvärdering av enskilda projekt. Vissa större projekt har trots detta utvärderats externt eller internt med varierande kvalitet enligt rapporten.

Vi anser att utvärdering av olika stödformer och projekt är viktig som en grund för hur den framtida politiken på området ska utformas men också för att dra lärdom för hur framtida

²² Bilaga 5: Kartläggning av projekt

program och projekt ska formuleras. Jordbruksverket har initierat till ett flertal utvärderingar av bl.a förädlingsstödet och investeringsstödet inom LBU. Dessa har genomförts av utomstående organ. När det gäller stöden för landsbygdens utveckling är det en relativt ny verksamhet för Jordbruksverket, bortsett från den roll som hör samman med utbetalningar. Jordbruksverket har därför i verkets strategiska plan bestämt att satsa mer på utvärdering av landsbygdsåtgärder. Som framgår av förslag 7 i denna rapport om utvärdering samt projekt för marknadsinsatser kommer Jordbruksverket att utvärdera vissa projekt inom småskalig livsmedelsförädling.

När det gäller formella krav ska samtliga stödprogram utvärderas, dels när halva programtiden gått för att kunna göra eventuella justeringar inom programperioden, dels en slututvärdering. Dessa utvärderingar ingår som en del i genomförandet av programmen och regleras i EU-förordningar. Det kan emellertid vara svårt att kräva att varje enskilt projekt som genomförs ska utvärderas av en utomstående utvärderare. Åtminstone gäller detta inom LBU-programmet där de flesta projekt är relativt små. Ett projekt tilldelas medel utifrån de aktiviteter som ingår i projektet varför det kan vara svårt att under projektidens gång förändra de planerade aktiviteterna. De kontroller av projekt som görs utgår från vad som beslutats och större avvikelser får inte förekomma utan att nytt beslut har fattats. När det gäller frågan om databaser har vi samma uppfattning som rapportförfattaren till kartläggningen av projekt (bilaga 5). I sammanhanget kan nämnas att Jordbruksverket har bidragit med projektmedel för att utveckla webbplatsen LandsbygdsSverige.org.

Frågan om utvärdering av projekt kan inte ses isolerat till enbart projekt om småskalig livsmedelsförädling och bör därför tas upp när kommande stödprogram ska utarbetas.

Förslag

1. Stimulera branschsamverkan

Bakgrund

Flertalet av större livsmedelsindustrier tillhör branschorganisationen Livsmedelsföretagen (Li). Li består av 16 branschföreningar. I vissa av dessa branschföreningar, t.ex. Sveriges Bageriförbund, är andelen små företag stor. Vid sidan av Li finns flera organisationer för mindre företag inom speciella produktområden, t.ex. Sveriges småskaliga kontrollslakterier, Sveriges Gårdsmejerister och Sveriges Biodlares Riksförbund. En stor del av de småskaliga livsmedelsförädlarna tillhör dock ingen organisation eller har något 'permanent' nätverk med andra företagare inom samma bransch. Knappt hälften av de små livsmedelsföretagarna uppgav i enkätens fråga A7²³ att de känner till att det finns någon branschorganisation för deras typ av verksamhet (48%). Vi antar därmed att många småskaliga förädlingsföretag saknar en plattform för dialog inom branschen.

En branschdialog kan vara betydelsefull för producenterna då branschorganisationerna har många viktiga uppgifter, t.ex. stödja medlemsföretagen i olika frågor, bevaka regelverk och ge sin tolkning av desamma, tydliggöra och förmedla behov (kompetens – utbildning, rådgivning, lokaler, utrusning etc.), företräda medlemmarna i kontakter med myndigheter och besvara remisser samt vara opinionsbildare. En annan uppgift är skapa samverkan mellan företag med likartade frågeställningar och enligt Sveriges Gårdsmejerister fungera som en sambandscentral för bevakning och spridande av information löpande till sina medlemmar.

I april 2004 fastställde EU de nya hygienförfordningarna som tydliggör verksamheternas ansvar för att livsmedlen är säkra. Den som utövar verksamheten skall följa fastställda regler i fråga om hygien (god hygienpraxis) och göra upp kontrollplaner som bygger på kvalitetssäkringssystem baserat på HACCP-principer²⁴. Regelverket ska börja tillämpas den 1 januari 2006. Eftersom de nya förordningarna är starkt målinriktade och utan detaljerade krav bygger tillämpningen på att regelverket kompletteras med branschriktlinjer (artikel 4 i förordning 852/2004). Det framgår av förordningarna att branschriktlinjer ska utarbetas och spridas av branschen (artikel 7 i förordning 852/2004). Detta förutsätter att det finns branschorganisationer som kan ta fram och bedöma branschriktlinjernas utformning och innehåll. Enligt informella uppgifter från Nederländerna är så gott som alla företag där med i någon branschorganisation. Det är, liksom i Sverige, inte ett formellt krav, men en konsekvens av att många uppgifter sköts av branschorganisationerna. Detta har bl.a. resulterat i att man är mycket långt framme i arbetet med att skapa branschriktlinjer.

Förslag

Branschsamverkan mellan de minsta livsmedelsförädlarna bör stimuleras. Detta kan eventuellt ske med hjälp av ekonomiska bidrag om sådant behov föreligger. Utredningen tar inte ställning till om detta ska ske inom befintliga organisationer eller om en ny branschorganisation bör byggas upp. Det är självfallet företagen som avgör denna fråga.

²³ Bilaga 8: Enkät svar - Kunskapsbehov, inlärningsform och stöd i småskalig livsmedelsförädling

²⁴ HACCP är en förkortning av Hazard Analysis Critical Control Points och kan på svenska översättas till *faroanalys och kritiska styrpunkter*. Det innebär att verksamhetens kontrollprogram bl.a. baseras på en faroanalys och sammanställning av kritiska styrpunkter. Varje produkt-/processlinje har en unik HACCP-plan.

Motiv för förslaget

Behovet av branschsamverkan och branschorganisationer framgår av livsmedelsföretagarnas enkätsvar och av rapport från fokusgrupp 'Kompetensutveckling'²⁵. På fråga C1 om hur kunskap bör förmedlas till företaget anges att viktigaste formen för kunskapsförmedling för samtliga företag är kortare kurser, personlig rådgivning och nätverk med andra företag. På fråga D4 om vilken metod för rådgivning som är bäst föredrar hälften av företagen rådgivning via branschorganisationer. Övriga alternativ i enkäten var etablerade fristående organ, staten, marknaden eller annat. Framförallt bland de minsta företagen (0 anställda) anser man att branschen kan rådgivning bäst. Ytterligare motiv för branschsamverkan och stimulans till denna etablerade form av nätverk och erfarenhetsutbyte är att samtliga företag (n=356), dvs. även de minsta livsmedelsförädlarna, gärna delar med sig av sin kunskap (62%). Det finns dock hinder. Småskaliga producenter som engagerar sig i sin branschorganisation gör det oftast på bekostnad av sin produktion, då det inte finns någon som håller produktionen igång när man arbetar för branschen. Från enkätsvaren (fråga D7) framgår att de flesta tycker att branschsamarbetet är viktigt, men man måste få en viss ersättning för sin insats (62%; n=356). Är man dessutom en liten företagare så tar branschspecifika uppgifter, om än så viktiga, en proportionellt större del av tid och ekonomi än hos en större producent. En del uppgifter som mindre företag ibland sköter genom branschsamverkan så som upphandling av t.ex. analyskostnader för prov i egenkontrollen från flera företag, sköts internt på det större företaget.

I fokusgruppen 'Kompetensutveckling' framhålls bl.a. att gemensamt arbeta fram branschriktlinjer är ett utmärkt tillfälle till lärande och att nätverksbyggen måste ske kring en konkret uppgift. Vid samma fokusgruppmöte identifierades att de småskaliga livsmedelsförädlarna, särskilt de mycket små och de nystartade företagen, har särskilt stort behov av stöd.

Kvalificerad Yrkesutbildning (KY-utbildning)²⁶ bedöms vara en lämplig form för utbildning inom småskalig livsmedelsförädling. En tydlig koppling till arbetslivet behövs dock, då branschen själv måste definiera behovet av kompetens för området. Brist på branschkontakter från småskalig livsmedelsförädling för samarbete kring utformning av eventuella nya KY-utbildningar noteras i dagsläget. I fråga C2 framgår att gymnasial basutbildning anses som en av de viktigaste formerna för kunskapsförmedling (förutom korta kurser, personlig rådgivning och nätverk med andra företag), speciellt bland kvinnliga företagare. De senare återfinns ofta bland de minsta företagen.

En organiserad form av branschsamverkan för de mindre livsmedelsförädlarnas sektorsgrupper kan vara ett sätt att fokusera på de minsta företagens villkor. Fördelarna för den enskilde företagaren om att vara ansluten till en branschorganisation behöver vara tydliga. En sådan samverkan kan mycket väl utformas som en paraplyorganisation och inrymma de redan existerande organisationerna för mindre livsmedelsförädlare. För vissa av de mindre livsmedelsförädlarnas sektorsgrupper kan befintliga branschföreningar inom Li vara tillräckliga, t.ex. inom bröd- och konditorisektorn. Det kan noteras att i enkätens fråga B3 så var det enbart ett företag i storleksgruppen 20-49 anställda (7%, n=15) som bedömde att mer kunskap inom området 'organisation av min bransch' hade stor eller mycket stor betydelse för företaget, medan det var ungefär en fjärdedel av de övriga företagen oavsett storleksgrupp (n=238) som svarade att det hade stor eller mycket stor betydelse för företaget.

²⁵ Bilaga 3: Rapport från fokusgruppsmöte Kompetensutveckling

²⁶ Bilaga 4: Kartläggning Utbildningsaktörer.

En annan väg att underlätta samverkan mellan de mindre livsmedelsförädlarna är att bygga på befintliga organisationer som Li. Utredningen vill peka på värdet av en heltäckande branschsamverkan för de mindre livsmedelsförädlarna men tar inte ställning i valet av form. Detta måste de småskaliga livsmedelsförädlarna själva sköta.

Uppgifterna för en branschorganisation kan exempelvis vara:

- ansvara för kontinuerligt framtids- och omvärldsspaning avseende småskalig livsmedelsförädling
- vara opinionsbildare
- identifiera utbildnings- och forskningsbehov, och stimulera samarbete kring utformning av t ex nya branschrelaterade KY-utbildningar, forskningsprojekt, fortbildningskurser mm,
- utarbeta och uppdatera kunskapsöversikter i de olika branscherna
- skapa och sprida branschriktlinjer för olika branscher samt följa upp och utvärdera deras tillämpning, och bevaka regelverk och ge sin tolkning av desamma,
- vara remissinstans för frågor som berör medlemmarna,
- företräda medlemmarna i kontakter med myndigheter och andra aktörer, ex. vid införande av branschspecifika kursprogram i hygienutbildning etc. (dvs. sätta ramar för utbildning som kan ges av fler)
- samla handeln och branscherna för att diskutera förutsättningar för kreativa logistiska lösningar för de små företagen,
- samordna upphandlingen av tjänster ex. utbildningar m.m. från kompetenscentra, kooperativa organisationer och fristående aktörer, samt andra behov ex. laboratorietjänster, utrustning, vissa råvaror, förpackningsmaterial etc.,
- ansvara för kvalitetssäkring av branschspecifika aktörer (ex. utbildare, rådgivare etc.),
- samordna program/projekt för kompetenscheckar etc.,
- fungera som en sambandscentral för bevakning och spridande av information löpande till sina medlemmar

Kostnader och finansiering av förslaget

Kostnader

Kostnaderna är svåra att ange exakt. De beror på om företagen väljer att bygga upp en ny branschorganisation eller om uppgifterna hanteras inom någon eller några befintliga branschorganisationer.

Finansiering

Väljer företagen en ny organisationslösning bör man redan från start ha en medlemsavgift så att man får ett tydligt ägande och ansvar. Den långsiktiga finansieringen måste bygga på bidrag från företagen och inte stöd från staten.

Det torde vara möjligt att inom ramen för existerande projektstöd inrymma projekt för att bygga upp en branschsamverkan/organisation för småskaliga livsmedelsförädlare. Ett eventuellt stöd kan emellertid beviljas endast under begränsad tid och det bör då finnas förutsättningar att organisationen kan fortleva utan stöd. I praktiken kan det emellertid bli

svårt att finna finansiering under nuvarande programperiod (2000-2006), åtminstone inom den budget som Jordbruksverket förfogar över centralt. När det gäller kommande LBU-program (2007-2013) är storleken på budgeten osäker, lika stor osäkerhet råder om denna typ av verksamhet kan stödjas inom ramen för kommande regelverk och program. Ett eventuellt stöd kan emellertid beviljas endast under begränsad tid och det bör då finnas förutsättningar att organisationen kan fortleva utan stöd.

2. Ökad samverkan mellan tillsynsmyndigheterna på livsmedelsområdet

Bakgrund

I Sverige arbetar ca 650 personer med livsmedelstillsyn i kommunerna. Totalt finns det ungefär 52 000 tillsynsobjekt, där huvudparten är restauranger och butiker. Med många liknande anläggningar inom kommunen skaffar inspektören sig snart den kunskap som behövs för att bedriva en tillfredställande tillsyn. Det är däremot svårt att upprätthålla tillräcklig kunskap inom områden, där det bara finns en eller ett par anläggningar inom det aktuella "sakområdet" (t.ex. mjölk, fisk, kött). Detta kan leda till felaktiga bedömningar i tillsynen som i slutändan drabbar livsmedelsföretagaren

En tillsyn som inte är likvärdig och som inte på ett effektivt sätt utnyttjar tillgänglig kompetens identifierades i ett av Livsmedelsverkets projekt 2004 (SLLIPS) som syftade till att utveckla nya samverkansformer mellan myndigheter och små företag. Även i Livsmedelsverkets rapport 17-2001²⁷ identifierades kritik som riktades mot brister i tolkning och tillämpning av lagstiftningen och som kan antas bero på bristande kompetens. Denna bild har förstärkts av enskilda aktörer inom ramen för detta myndighetsuppdrag.

Av Tillsynsutredningens slutbetänkande (SOU 2004:100) framgår bl.a. att det främsta syftet med mellankommunal samverkan är att öka möjligheterna för att upprätthålla nödvändig omfattning och inriktning av den personella kompetensen. En effekt av förbättrad samverkan är också en enhetlig rättstillämpning dvs. en likvärdig tillsyn.

I propositionen 2004/05 föreslår regeringen att kommunerna bör få samma möjligheter att anlita andra kommuner för att utföra uppgifter inom livsmedelstillsynen som de i dag har på miljöområdet. Ett utökat samarbete skulle kunna minska sårbarheten i den enskilda kommunen och samtidigt ge inspektören möjlighet att specialisera sig.

Den nya förordningen om offentlig kontroll som börjar gälla 1 januari 2006 ställer preciserade krav på kompetens och regelbunden vidareutbildning av tillsynspersonal (se vidare EG förordning 882/2004; artikel 6).

²⁷ Lokal och regional livsmedelsproduktion – Kartläggning, analys och förslag på åtgärder. 2001, Rapport 17, Livsmedelsverkets rapportserie, Livsmedelsverket, Box 622, 75126 Uppsala, 77 sidor och 3 bilagor.

Förslag

Livsmedelsverket bör i samarbete med regionala och kommunala tillsynsmyndigheter skapa samverkansområden för olika sakområden som t.ex. mjölk, kött och fisk. Varje enskild inspektör inom aktuellt sakområde bör ha tillräckligt många tillsynsobjekt för att kunna upprätthålla en hög kompetens inom sakområdet.

Man bör också överväga att för en förbestämd tidsperiod 'diplomera' inspektören mot de sakområden som denna ska ansvara för. Detta skulle ge ett system för att kvalitetssäkra att nödvändig kunskap finns hos inspektören som bedriver tillsyn vid de små företagen.

Motiv för förslaget

Tillsynsansvariga, dvs. kommunala inspektörer för olika sakområden (t.ex. mjölk, fisk, kött) vid mindre verksamheter, bör ha tillräckligt många tillsynsobjekt inom enskilda sakområden för att kunna upprätthålla en hög kompetens. Många kommunala inspektörer har ensamt ansvar för livsmedelstillsynen i kommunen. Detta ökar kommunens sårbarhet vid sjukskrivningar och nyanställningar och bidrar till en tillsyn som inte är konkurrensneutral. Färre inspektörer med tillsyn inom ett visst sakområde ger bättre möjligheter till att bygga upp effektiva nätverk för samsynfrågor och kompetensutveckling.

Samverkan mellan kommuner bör övervägas i de fall det finns alltför få tillsynsobjekt inom ett sakområde i en särskild kommun. Antal samverkande kommuner för ett specifikt sakområde beräknas variera i storlek beroende på hur många tillsynsobjekt det finns inom det aktuella sakområdet (ex. mjölk, kött och fisk).

För tillsynsmyndigheterna är de positiva effekterna ett samutnyttjande av kompetenser inom sakområden, en ökad kompetens inom sakområdet för inspekterande inspektör och en mer likvärdig tillsyn. Dessa faktorer förväntas ge mer konkurrensneutrala bedömningar, vilket torde påverka åtminstone de flesta livsmedelsförädlare på ett positivt sätt.

Kostnader och finansiering av förslaget

Kostnader

Förslaget bedöms på längre sikt vara kostnadsneutralt. Negativa kostnadseffekter kan vara ökade resekostnader för tillsynsmyndighet vilket bör kompenseras av ett effektivt utnyttjande av resurser för kompetensutveckling. Handläggningen av ärenden bör bli effektivare då inspektören är väl insatt i området och dialogen med livsmedelsföretagaren mer konstruktiv.

Finansiering

Uppgiften finansieras inom ramen för tillsynsmyndigheternas anslag.

3. Införande av kursplaner för livsmedelshygien, HACCP m.m.

Bakgrund

En av grundförutsättningarna vid livsmedelsförädling är att livsmedelsföretaget systematiskt har tänkt igenom och organiserat sin produktion, bl.a. baserat på vilka faror det kan finnas för deras produktionslinjer och processer och hur detta kontrolleras så man producerar säker mat (HACCP)²⁸.

I EU-lagstiftningen finns det krav att den verksamhetsansvariga skall säkerställa att livsmedelspersonalen skall få den hygienutbildning som är nödvändig för att producera säkra livsmedel. Det är bara i Finland och Danmark som det finns nationella bestämmelser om krav på hygienkunskap som går längre än det gemensamma regelverket i EU. I Norge och Island finns det planer på att stifta särskilda nationella regler. Sätten att genomföra nationella krav skiljer sig något åt mellan Finland och Danmark.

I Sverige finns det krav att personer som arbetar med livsmedel måste ha ändamålsenligt kunskap för den syssla man håller på med. Detta innebär bl.a. att man måste ha kunskap i livsmedelshygien och HACCP. En mångfald av olika utbildningsaktörer finns på marknaden för att lära ut detta ämne. Det har framförts under arbetet med detta uppdrag, att förutom att det är svårt att hitta vilka aktörer som finns (jämför förslag 4) så är det ofta oklart vad man som 'kund' får ut av en kurs. Passar den för min verksamhet? Vilket resultat kan jag förvänta mig när jag avsätter min tid till detta? Frågan om varför det inte finns kursplaner som det finns i annan utbildningsverksamhet har ställts? Man vill i förväg veta var ribban för kursen ligger så att man kan välja 'rätt' kurs.

Flera olika branschorganisationer har tagit fram branschspecifika kursprogram i hygienutbildning. Samarbetsgruppen i storhushållsfrågor (SAMS) där bl.a. Sveriges Hotell- och Restaurangföretagare (SHR), Svenska kommunförbundet, landstingsförbundet och försvarsmaktens underhållscentrum ingår har i samarbete med Livsmedelsverket tagit fram en kursplan i allmän hygienkunskap. Sveriges bageriförbund tillsammans med Sveriges Livsmedelsarbetarförbund och Livsmedelsverket har också tagit fram en liknande utbildning kallad "Rent mjöl i påsen". Fiskbranschens riksförbund har arbetat fram riktlinjer för utbildning. Dessa riktlinjer är än så länge som utkast. De har dock skickats vidare till Li. Detta förslag skiljer sig något från de övriga genom att det tar fasta på en långsiktig plan för utveckling av kompetensen hos personalen över flera olika kurser.

Förslag

Regeringen föreslås ge Livsmedelsverket i uppdrag att tillsammans med branschen och i samråd med de viktigaste av dagens utbildningsaktörer skapa och uppdatera kursplaner inom områdena hygien och kvalitetssäkring inom livsmedelslagstiftningens område.

Motiv för förslaget

Brister i kunskaper om allmän hygien och ordning samt bristande kännedom och tillämpning av principerna för HACCP (baseras på vilka faror det kan finnas för företagens

²⁸ HACCP är en förkortning av Hazard Analysis Critical Control Points och kan på svenska översättas till *faroanalys och kritiska styrpunkter*. Det innebär att verksamhetens kontrollprogram bl.a. baseras på en faroanalys och sammanställning av kritiska styrpunkter. Varje produkt-/processlinje har en unik HACCP-plan.

produktionslinjer och processer och hur detta kontrolleras systematiskt så man producerar säker mat) är ofta kännetecknande för mindre företag oavsett branschtillhörighet och botten oftast i en otillräcklig personalhygienutbildning. Detta bör därför vara en viktig branschövergripande fråga och rekommendationer i form av hygienutbildning för olika personalkategorier och en tydlig utbildningsstrategi skulle kunna ge en viktig signal till företagen för vilken nivå på hygienutbildning av anställda som man bör sikta på. En sådan nivå skulle samtidigt vara viktig även för tillsynsmyndigheten och ge en god draghjälp vid värderingen av ett företags utbildningsplaner för anställda huruvida dessa är ändamålsenliga eller inte. I brist på detaljerade riktlinjer riskerar denna del i dagsläget ge utrymme för visst godtycke vilket i det längre perspektivet skulle påverka konkurrensneutraliteten i tillsynen samtidigt som signalen om ökad utbildning till företagen försvagas.

Danmark har valt att påverka innehållet och kvaliteten på kursinnehållet i de olika hygienutbildningarna genom att specificera en kursmålsättning och dessutom utvärdera kvaliteten på utbildaren genom att ställa vissa krav på denna.

En slutkommentar i kartläggningen av utbildningsaktörer²⁹ var att med kursutbud om livsmedelsförädling så skulle en viss kvalitetskontroll kunna vara att Livsmedelsverket ger förslag på kursplaner för utbildningar inom ”matsäkerhet” som hör till Livsmedelsverkets arbetsområden. Redan idag använder många utbildningsanordnare Livsmedelsverkets kursplan för ”Grundkurs i livsmedelshygien” men någon kontroll av genomförandet görs inte. Det positiva är att man använder kursplanen och man då kan förvänta sig att kursdeltagarna oavsett kursanordnare får samma kunskaper.

Utformning av kursbevis/diplom efter genomgången kurs är också viktig, bl.a. för att en inspektör skall kunna värdera företagets personalutbildningsinsatser i samband med en inspektion. Det är dock viktigt att livsmedelsföretagen inser att det inte räcker med att man får ett ”diplom” efter avslutad utbildning och att man därefter kan slå sig till ro utan att kompetensen ständigt behöver förbättras inom företaget. Det bör också alltid genomföras kursutvärderingar så att en extern bedömare kan bedöma värdet av en speciell kurs, genomförd av aktuella utbildningsaktörer.

Kostnader och finansiering

Kostnader

Förslaget bedöms på längre sikt vara kostnadsbesparande, då livsmedelsföretagaren genom jämförelse av kursplaner kan anpassa utbildningen till sitt behov. Negativa kostnadseffekter kan vara ökade tidsåtgång för de parter som arbetar med kursplanerna, speciellt under ett uppbyggnadsskede. Uppskattningsvis beräknas förslaget för Livsmedelsverkets del som ett första steg innebära en årstjänst. Denna insats tillsammans med kringkostnader beräknas kosta ca 1 miljon per år.

Finansiering

Idag finns ingen funktion på Livsmedelsverket för denna typ av insats och arbetsinsatsen beror på antal kursplaner, delvis en effekt av vilka branschsektorer som kan komma att omfattas. För genomförande av uppdraget behövs därför att Livsmedelsverkets anslag förstärks med 1 miljon kronor per år.

²⁹ Bilaga 4: Kartläggning av utbildningsaktörer

4. Upprätta en webbplats för kunskapsspridning

Bakgrund

En småskalig livsmedelsförädlare/slakteri som vill kompetensutveckla sig eller sin personal har i dagsläget svårt att hitta lämpliga kurser eller utbildningar. Det har framkommit i utredningen att små livsmedelsföretagare saknar en överblick över lämpliga kurser eller utbildningar både vad det gäller placering i tiden, landet och innehåll (kursplan). Många upplever att det är svårt att hitta den information som kan vara användbar i kunskapsspridning för en småskalig livsmedelsförädlare.

I projektet LivsmedelsSverige, som är en webbportal formellt placerad vid Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU), finns en projektdatabas med länkar till olika projekt kopplat till livsmedelsförädling. Det är ett bra initiativ och visar på ett möjligt användningsområde för en webbplats. I dagsläget är dock de ekonomiska resurserna knappa för denna verksamhet.

En del information finns troligtvis redan idag och det kanske snarare handlar om att länka ihop befintliga hemsidor och dessa kan eventuellt förbättras genom att lägga till information om småskalig livsmedelsförädling till de befintliga hemsidorna. Till exempel så finns Företagarguiden på NUTEK:s hemsida som är en nationell satsning med ett 80-tal myndigheter och finansieringsaktörer som samarbetspartners. Den riktar sig till dem som är eller vill bli företagare och vägleder till information som behövs för att driva, utveckla och starta företag. Företagarguiden ger svar på frågor om till exempel regler och krav inför företagsstarten, olika typer av tillstånd och mycket annat som rör företagande. Det går också att söka sig fram till viktiga kontakter i aktuellt län, till exempel för personlig rådgivning. Här finns också tjänsten Finansiera där det samlat ska finnas information och söktjänster om finansiering för dem som är företagare. För att underlätta för denna utrednings målgrupp bedömer vi dock att det behövs ytterligare insatser.

Förslag

Upprätta en webbplats för ökad kunskapsspridning för målgruppen småskaliga livsmedelsförädlare. Webbplatsen bör utgå från samtliga livsmedelsföretagarnas identifierade kompetensbehov, men med fokus på hög användbarhet för de mindre företagen.
--

Motiv för förslaget

Det har under utredningen noterats ett behov av att lättillgängligt få en överblick på nuläget när det gäller vilka aktörer som finns inom rådgivning, utbildning och kunskapsförmedling inom för den småskaliga livsmedelsförädlaren relevanta områden och som riktar sig mot småskalig livsmedelsförädling: vad dessa erbjuder (kursplaner etc), inlärningsmetoder, när i tiden samt om det finns utvärderingar av deras verksamhet, kurser och utbildningar.

I bilaga 4³⁰ framgår att kvaliteten på utbildningar med fullt stöd av pedagogiska insatser till sådana som mer har karaktär av inspirationskurser utan kursplaner eller pedagogiskt stöd varierar från aktör till aktör. Det är därför viktigt att utbildningsföretaget är transparent så att man kan se om det finns ett internt utvärderingsprogram och att utbildaren hela tiden arbetar med att förbättra sina utbildningar och har en pedagogisk styrning av utbildningen. Det bör i beskrivningen av varje kurs finnas kursplan och om den i så fall motsvarar någon speciell målsättning (se förslag 3 om införande av kursplaner). Dessutom bör det finnas referenser och genomförda kursutvärderingar så att en extern bedömare kan bedöma skickligheten hos

³⁰ Bilaga 4: Kartläggning av utbildningsaktörer

utbildaren och värdet av att gå kursen. Dessa uppgifter bör finnas lätt åtkomliga för användaren av webbplatsen. Även målsättningar och eventuella utvärderingar av övriga kunskapspridande insatser på webbplatsen bör framgå.

Webbplatsen placeras lämpligen i anslutning till en oberoende aktör, ex en branschorganisation, ett kompetenscentrum eller som ett samarbete mellan flera aktörer, som har god insikt i området. Det kan vara en fördel att bygga på redan existerande strukturer, LivsmedelsSverige kan exempelvis vara en lämplig hemvist för webbplatsen. Det är viktigt att säkerställa kontinuitet och regelbunden uppdatering av informationen (databasen) som visas på webbplatsen.

Uppgifterna för webbplatsen kan exempelvis vara:

- strukturera databas (inkl. sökfunktion) och förmedla utbildningsmöjligheter/ utbildningsaktörer över tid och ämne i en regelbundet uppdaterad databas, även hänvisningar till relevanta gymnasieutbildningar, högskolor och universitet etc. bör ingå.
- komplettera webbplatsen med information om andra alternativ för kunskapsutveckling, ex. relevanta mässor, studieresor, branschkontakter, delta i möten och ta del av olika organisationer och myndigheters information etc.
- visa vilka möjligheter för stöd och bidrag till kunskapsutveckling som finns, eventuellt genom länkar till andra övergripande webbplatser

Kostnader och finansiering av förslaget

Kostnader

Förslaget bedöms på längre sikt vara ekonomiskt positivt för livsmedelsföretagaren genom de jämförelser av utbildningsaktörer, kursplaner (se förslag 3) och kursernas utfall som företagaren kan göra. Företagarens utgifter och avsättning i tid för kompetensutveckling kan genom den kunskap som företaget finner på webbplatsen anpassas och effektiviseras. Negativa ekonomiska effekter får dock den aktör som arbetar med webbplatsen, speciellt under ett uppbyggnadsskede. Vi har svårt att uppskatta kostnaden för förslaget. Regional mat har i sitt förslag till Nationellt kompetenscentrum för småskalig livsmedelsförädling angivit en kostnad på 0,5 miljoner kronor för Nyhetsförmedling och utveckling av webbplatsen. I den summan ingår inte detta förslag. Troligtvis är det mer fråga om 0,5 - 1,0 miljoner kronor för uppbyggnaden av webbplatsen (1 årstjänst med kringkostnader), delvis beroende på om en befintlig aktör anlitas eller inte.

Finansiering

Drift och underhåll av en nationell databas kostar pengar och resurser. En extra ekonomisk insats behövs i uppbyggnadsskedet. Sett i ett längre perspektiv skulle en webbplats kunna utgöra en viktig ”reklamplats” för utbildningsaktörerna vilket skulle kunna ge möjligheter att finansiera det löpande arbetet. Det finns dock en risk att de mindre utbildningsaktörerna inte har de ekonomiska möjligheterna att delta och konkurrerar därmed inte på lika villkor. Det är därför troligt att en nationell databas till stor del kan behöva finansieras med offentliga medel.

Inom ramen för existerande projektstöd torde det vara möjligt inrymma projekt för att bygga upp en webbplats. I praktiken kan det emellertid bli svårt att genomföra under nuvarande programperiod (2000-2006), åtminstone inom den budget som Jordbruksverket förfogar över centralt. När det gäller kommande LBU-program (2007-2013) är storleken på budgeten

osäker, lika stor osäkerhet råder om denna typ av insats kan stödjas inom ramen för kommande regelverk och program.

5. Kompetenscentra för småskalig livsmedelsförädling

Bakgrund

På livsmedelsområdet finns det idag ett antal aktörer vilka verkar dels regionalt och dels nationellt och har till uppgift att arbeta med utveckling av bl.a småskalig livsmedelsförädling. Några som nämns i denna rapport³¹ är Eldrimner, Livstek, meNY, SIK, och projektet Regional Mat men det finns flera. Dessa har en viktig uppgift i att öka befintliga, men även nystartade, företags kunskaper i livsmedels- förädling / produktion. De nämnda aktörerna har olika inriktning, olika metoder och även i vissa mån olika målgrupper för sin verksamhet.

De nämnda aktörerna är samtliga viktiga för de småskaliga livsmedelsförädlarnas kunskapsuppbyggnad och utveckling, men har olika fokus och arbetssätt så de är svåra att jämföra utifrån tillgängliga uppgifter. Eftersom företagen inte alltid själva har de ekonomiska resurser som krävs för att betala marknadsanpassade priser så har flera av aktörerna som arbetar direkt med företagen begärt ekonomiskt stöd från staten för att kunna hålla priserna nere och därmed attrahera små livsmedelsföretagare.

Kompetenscentrens uppgift är att förmedla kompetens för hela livsmedelskedjan via livsmedelsförädlare (producent), bransch och handel till konsument. Centren bör även kunna vara en plattform för kompetenssamverkan och erfarenhetsutbyte mellan organisationer (ex. inom livsmedelsbranschen, fristående organ som LRF och Hushållningssällskapen), enskilda företag, näringsföreträdare, nationella och regionala projekt, rådgivare, myndigheter, konsumenter och konsumentorganisationer m.fl. i hela kedjan på nationell och regional nivå.

Förslag

Behov av flera kompetenscentra i landet har identifierats av utredningen. Centren behöver ha generell kompetens och i möjligaste mån komplettera varandras kompetens inom specifika förädlingsprocesser / produktområden, samtidigt som konkurrens- och kvalitetsaspekten bör beaktas.

Staten bör ge ett grundstöd som stöttar den del av kompetenscentrens verksamhet som är inriktad på mindre företag på landsbygden. De aktörer som ska kunna komma ifråga för en sådan grundfinansiering bör verka nationellt såtillvida att verksamheten som erbjuds är öppen för alla oavsett var företaget är beläget.

Subventionen till dessa kompetenscentra bör inte vara fullt kostnadstäckande eftersom det finns anledning att företagen som anlitar kompetenscentren står för viss del av kostnaden själv. Grundstödet bör säkerställas över åtminstone en femårsperiod, med intern kontinuerlig utvärdering av enskilda centrum men med extern avstämning mot uppdraget efter 3 år.

Motiv som stödjer kompetenscentra

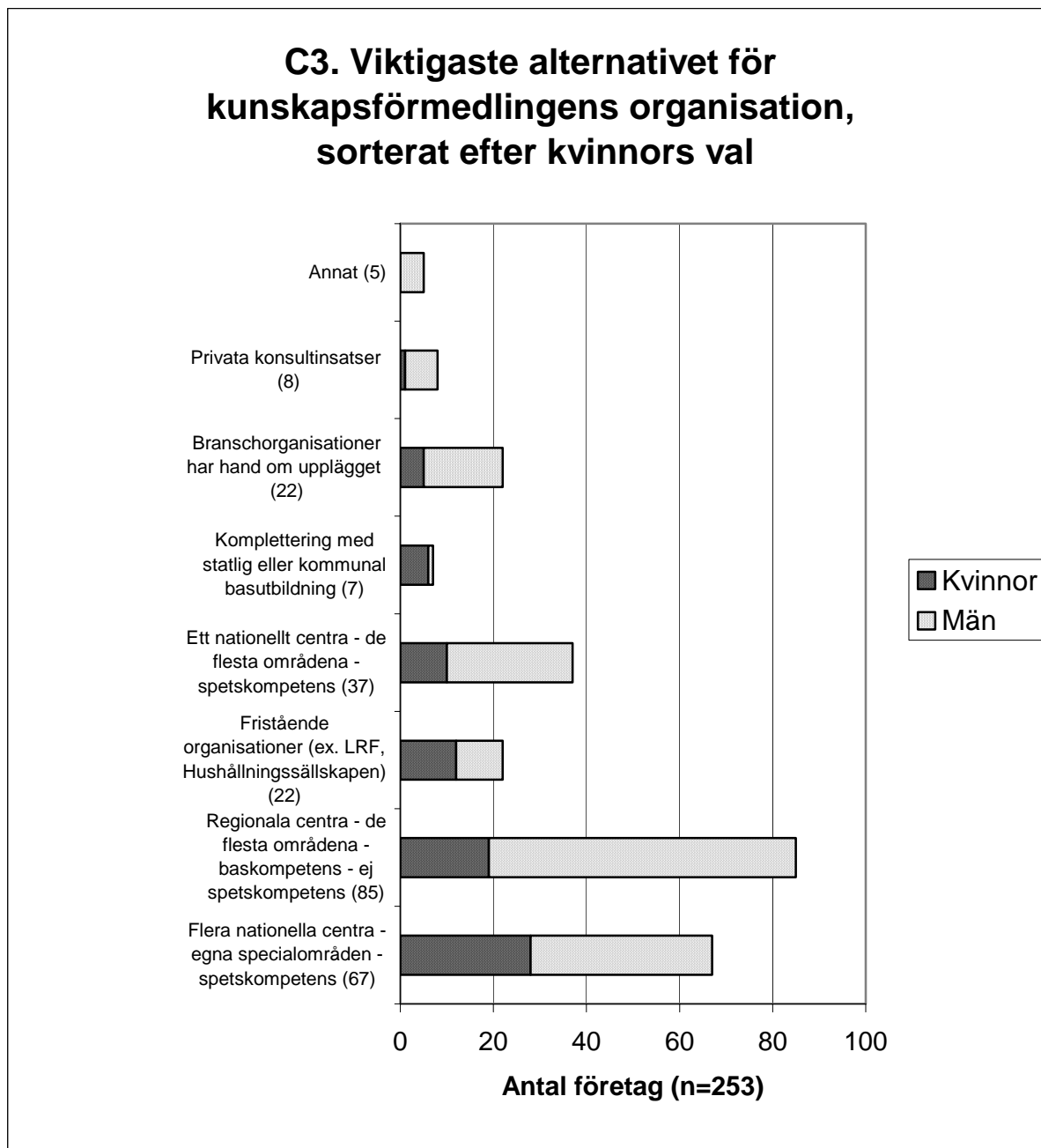
I den enkät³² som skickades ut i oktober 2004 till de småskaliga förädlingsföretagen ställdes bl.a. fråga C3: ”Hur skulle du själv helst se att kunskapsförmedling för småskalig livsmedelsförädling organiserades?” Företagen fick välja mellan sju olika alternativ samt

³¹ Bilaga 4: Kartläggning av utbildningsaktörer

³² Bilaga 7: Enkät till småskaliga livsmedelsförädlare och slakterier

möjlighet att lämna ett eget förslag. Man kunde dessutom rangordna förslagen: *viktigast, näst viktigast och tredje viktigaste*. Nedanstående figur visar hur företagen som svarade på frågan tyckte var det viktigaste alternativet.

Figur 12. Viktigaste alternativet för kunskapsförmedlingens organisation, sorterat efter kvinnors val, i enkätfråga C3: Hur skulle du själv helst se att kunskapsförmedling för småskalig livsmedelsförädling organiserades? Antal enkätsvar anges inom parentes. När uppgift fanns om kön på huvudansvarig (A5) svarade totalt 253 företag på frågan.

Av dessa svar kan vi utläsa att de viktigaste alternativen för företagen är:

Regionala centra har hand om de flesta områden som är intressanta för småskalig förädling, har baskompetens men ej den spetskompetens som hos nedanstående alternativ, 34 %

Flera olika nationella centra med egna specialområden, (ex. från idé till start, processteknik för livsmedel, marknadsföring, hantverksmässig framställning etc.) 26 %

Ett nationellt centra som har hand om de flesta områden som är intressanta för småskalig livsmedelsförädling, 15 %

Även om svarsfrekvensen är relativt låg (ca 40%) så tolkar vi resultatet som att det finns ett stöd för tanken på flera regionala kompetenscentra samtidigt som de aktörer som verkar nationellt bör finnas kvar. Vi noterar också att kvinnor väljer annorlunda alternativ än män.

Det har framkommit under utredningen att det är av väsentlig betydelse att det finns både generell kompetens om företagandet (ex. marknadsföring, produktutveckling, ansvar mot kund/konsument), som specifik kompetens (ex. framställning av lufttorkade köttprodukter, lufttorkad fisk, hantverksmässig osttillverkning etc.) att tillgå för de företag som inte själv har de ekonomiska resurser eller den tid som krävs att helt på egen hand utveckla verksamheten och ta tillvara den forskning som bedrivs³³. Till stöd för detta arbete bör etableras ett nationellt nätverk av kompetenscentra baserade på befintliga aktörer som både har generell kompetens och kompletterande specialkompetens för olika produktområden. Vid dessa centra kan även mycket av det arbete bedrivs som livsmedelsbranschen ansvarar för, t ex att vara mötesplats för nätverksbyggande, rådgivning och kompetensutveckling. Resultaten visar också att det finns behov av personliga rådgivare³⁴ och kurscentra för specifika förädlingsprocesser. Detta styrker att det bör finnas fler än ett kompetenscentra som kan komplettera varandras specialkompetens.

Följaktligen rekommenderas en kombination av de två alternativ som av de små livsmedelsföretagarna valts som viktigast. Dessa alternativ är tillsammans viktigast för mer än hälften av företagen (C3).

De kompetenscentra som föreslås måste söka sina uppdrag både lokalt och nationellt, och i viss mån även internationellt. I detta ligger att aktivt etablera och söka partners i europeiska projekt och nätverk för att snabbt kunna återföra nya signaler till näringen inom t ex marknad, säkerhet och processteknik. Det har i utredningen framkommit värdet av svenska rådgivare. När sådana saknas är det bra om det finns internationella rådgivare tillgängliga.

Det har också framkommit att det finns tankar på att etablera nya kompetenscentra på andra håll i landet.

Motiv till grundstöd

Utifrån enkätfrågan (B3) inom vilka områden som företaget skulle behöva mer kunskap kan vi utläsa att det är främst företag i storleksgruppen 0-19 anställda som har störst behov kompetenshöjande insatser. Inget företag i gruppen 20-49 anställda har svarat att de har mycket stort behov av kunskap inom de 12 alternativ som fanns i enkäten.

Grundstödet skulle kunna utformas så att en första del utbetalas som ett schablonbelopp och en andra del efter exempelvis en årlig redovisning av i vilken omfattning verksamheten varit inriktad på små företag på landsbygden. En trappstegsmodell i två (eller flera) steg skulle

³³ Bilaga 3: Rapport från fokusgrupp om kompetensutveckling

³⁴ Bilaga 8: Kunskapsbehov, inlärningsform och stöd i småskalig livsmedelsförädling - sammanställning enkät

kunna utformas så att kompetenscentra får störst stöd för kompetensutveckling till företag utan anställda och lite mindre stöd när verksamheten riktas till storleksgruppen 1-9 anställda och så vidare.

Vi förordar dock ett ur administrativ synvinkel enklare förfarande där man som fördelningsnyckel utgår från historiska data om i vilken omfattning verksamheten varit inriktad på landsbygdsföretag.

Det är viktigt att ett stöd inte leder till att snedvrider konkurrensen mellan kompetensförmedlare. Konkurrens mellan dessa aktörer bör rimligtvis också leda till att verksamheten förbättras. Konkurrensen kan upprätthållas om det finns fler än ett alternativ för företagen att välja på. Genom kompetens- och utvecklingscheckarna i förslag 6 skapas förutsättningar för detta.

Kostnader och finansiering av förslaget

Kostnader

Det är vanskligt att uppskatta kostnaderna enligt den modell som beskrivs ovan. Kostnaden hänger samman med flera olika faktorer såsom omfattning av verksamhet riktad till mindre företag liksom antalet aktörer som kan komma ifråga för ett grundstöd. Eldrimner som är en av de aktörer som kan komma ifråga för ett grundstöd har kostnadsberäknat sin verksamhet och kommit fram till att när verksamheten är fullt utbyggd behöver man ett statligt stöd om 8 mkr årligen vilket skulle utgöra 65-70% av finansieringen.

Finansiering

Genom riksdagsbeslut den 16 december 2004 fastställdes statsbudgeten för 2005. Utgiftsområde 23 Jordbruk, anslag 43:16 förstärktes därmed med 10 miljoner kronor för projekt rörande nationella och regionala resurscentra för småskalig livsmedelsförädling. Dessa medel skulle kunna fördelas mellan de aktörer som kan redovisa verksamhet inriktad på småskalig livsmedelsförädling vid små företag. En viktig utgångspunkt är att verksamheten på kompetenscentren på sikt bör söka bli självfinansierade via intäkter från de företag som nyttjar deras tjänster.

I förslag 6 föreslår vi att man inför kompetens- och utvecklingscheckar som företagen kan söka för utveckling av verksamheten, detta stöd kan delfinansiera kompetenscentrens verksamhet. Sett i ett längre tidsperspektiv bör denna intäkt ta större delen av kostnaderna.

Det bör också nämnas i detta sammanhang att Jordbruksverket i redovisningen av uppdraget att lämna förslag till åtgärder inom det sk nationella kuvertet bl.a har föreslagit att medel från det nationella kuvertet skulle kunna stödja organiserande av eller deltagande i mässor eller utställningar, utnyttjande av resurscentra samt införande av kvalitetssäkringssystem med anknytning till utveckling av kvalitetsprodukter. Detta stöd är emellertid riktat till primärproducenter inom vissa sektorer.³⁵

Sammantaget kan dessa kompetenscentras verksamhet finansieras dels via det grundstöd som här föreslås, dels via kompetens- och utvecklingscheckar, via det nationella kuvertet och givetvis av företagen själva.

³⁵ Jordbruksverket Dnr 19-6765/04.

6. Kompetens- och utvecklingscheckar

Bakgrund

Inom ramen för LBU-programmet genomförs kompetensutvecklingsinsatser riktade till bl.a småskalig livsmedelsförädling i stödåtgärden Kompetensutveckling, insatsområde II (K2). Insatserna genomförs till största delen av länsstyrelserna via årliga program som godkänns av Jordbruksverket. Det är antingen länsstyrelserna själv som anordnar aktiviteterna eller en utomstående organisation som genomför detta på länsstyrelsens uppdrag. Det finns emellertid behov av att möjliggöra för företagare att få gå för dem specifika kurser och utbildningar som inte kan anordnas i länet. Möjligheten har också funnits men har inte tydligt implementerats i genomförandet av programmet. Kompetenshöjande insatser finns även inom ramen för andra stödprogram, Växtkraft Mål 3 är ett exempel.

Liknande stödformer

Konsultcheckar finns idag som en stödform inom landsbygdsstödet som handläggs av länsstyrelserna. Ett företag kan få stöd för att gå utbildningar eller köpa konsultinsatser för marknadsföring eller produktutveckling. Insatsen får inte ingå i företagets ordinarie verksamhet. Stödet får lämnas med högst 50% av godkända kostnader och maximalt 100 000 kr. Företagets egen insats får inte utgöras av egen tid. Ett annat exempel är från Norrbottens län där man har kompetenscheckar riktade främst till lantbrukare. Syftet är att förstärka insatser som genomförs inom startstödet för lantbruks och rennäringföretag eller investeringsstödet. Länsstyrelsen betalar 75 % av redovisade kostnader, maximalt 7500 kr. Beviljas högst en gång per år. Stödet ingår som en del i mål 1 programmet.

I båda fallen utbetalas stödet i efterhand efter att företaget redovisat kostnaderna men eftersom det i normalfallet endast finns en eller ett fåtal fakturor att granska är stödformen administrativt enkelt att hantera.

Begreppet ”check”

I vanligt språkbruk används ordet check som ett slags värdebevis som kan inlösas på valfritt ställe för inköp av en vara, tjänst eller inlösas till kontanta medel. I detta sammanhang avses med check istället att företaget själv väljer den aktör som utför den efterfrågade tjänsten men att sökanden i förväg ansöker om stödet, får ett beslut om att köpa tjänsten men att utbetalningen sker i efterskott.

Förslag

Kompetens- och utvecklingscheck föreslås som en ny stödform i det kommande LBU-programmet. Stödet bör begränsas till företag på landsbygden³⁶. Den närmare utformningen av systemet med kompetens- och utvecklingscheckar bör göras i samband med när landsbygdsprogrammet utarbetas och formuleras så att detta kompletterar de konsultcheckar som finns inom ramen för landsbygdsstödet. Stödet kan vara öppet för alla typer av företag på landsbygden. Checkarna kan vara av varierande valör men ges för kurser, utbildningar, anlita konsulter, rådgivning, upprättande av affärsplan, kompetensutveckling generellt inom ett visst område m.m.

³⁶ Definition enligt avsnitt Landsbygd och landsbygdsföretag i denna rapport.

Motiv till förslaget

Ett viktigt instrument för att skapa förutsättningar för genomförande av bl.a. förslaget om kompetenscentra i denna rapport är att införa ett system med kompetens- och utvecklingscheckar. Det finns inom livsmedelssektorn flera aktörer med spetskompetens på olika områden liksom det naturligtvis också finns företag med olika, och kanske även ofta, unika behov av kompetensutveckling eller rådgivning. För att möjliggöra för företagen att välja den ”utbildare” som passar företaget bäst samt för att skapa konkurrensneutralitet ser vi kompetenscheckar som ett verkningsfullt instrument. Detta leder till ett mer effektivt utnyttjande av pengarna och att träffsäkerheten ökar.

Sökanden får på eget initiativ t.ex. med hjälp av webbplats (förslag 4), eller via vägledning från andra företag (bransch/nätverk, förslag 1), någon av de rådgivande organisationer som finns eller ex länstyrelsen, uppsöka den aktivitet som motsvarar dennes behov. För aktiviteten kan företagaren söka en kompetens- och utvecklingscheck och måste då även redovisa vilka aktiviteter han tänker delta i, vad de inkluderar samt de kostnader som detta medför. Ansökan lämnas till länstyrelsen för beslut före det att aktiviteten genomförs. Vidare, genom att kräva en viss motprestation / initiativförmåga kan man även uppnå en högre ”avkastning” på pengarna.

I fokusgruppen Kompetensutveckling³⁷ föreslås rådgivnings- och kompetensutvecklingscheckar för att finansiera en fördjupad rådgivningsinsats för de små företagen som ett generellt system för alla småföretag. Dessa checkar är kopplade till företagen och inte till rådgivarna, vilket innebär en inneboende kvalitetssäkring genom företagens val.

Av enkätsvaren, fråga C1/C2³⁸ ”under vilka former ser du helst att kunskap tas in till ditt företag” ser vi att företagen främst efterfrågar kortare kurser och därefter kommer personlig rådgivning. En kompetens- och utvecklingscheck skulle kunna möta detta behov.

Frågan om kompetenscheckar som ett förbättringsförslag har tagits upp i utvärderingen av enskild rådgivning inom KULM³⁹ (kompetensutveckling av lantbrukare inom miljöområdet). I rapporten skrivs att:

”Eftersom det i dagsläget är av intresse för rådgivningsorganisationen att förbruka de tilldelade KULM-medlen, vilket kommer att leda till att initiativtagandet till rådgivningsinsatserna inte enbart kommer att ligga hos lantbrukaren, bör man ställa sig frågan om det är rätt att det är dessa organisationer som skall hantera pengarna i den omfattning som idag sker. Ett alternativ vore att pengarna istället fördes till lantbruket i form av en ”kompetenscheck” till lantbrukarna. Detta skulle även kunna bidra till att kvaliteten på rådgivningen ökade.”

Utifrån enkätfrågan (B3) inom vilka områden som företaget skulle behöva mer kunskap kan vi utläsa att det är främst företag i storleksgruppen 0-19 anställda som har störst behov kompetenshöjande insatser. Inget företag i gruppen 20-49 anställda har svarat att de har

³⁷ Bilaga 3: Rapport från fokusgruppen Kompetensutveckling.

³⁸ Bilaga 8: Kunskapsbehov, inlärningsform och stöd i småskalig livsmedelsförädling - sammanställning enkät

³⁹ SJV rapport 2003:9

mycket stort behov av kunskap inom de 12 alternativ som fanns i enkäten. Vi bedömer vidare att det också är den gruppen som är störst behov av subventioner för detta.

Ytterligare ett motiv till att införa en kompetens- och utvecklingscheck är att i kommande LBU-program göra det tydligt vilka stödformer som enskilda företag kan söka. I nuvarande program är det framförallt förädlingsstöd och investeringsstöd som är avsedda för företag. Ett enskilt företag kan dock under vissa omständigheter söka även projektstöd även om projektstöden i första hand är tänkta för vad man kan kalla utvecklingsprojekt där fler företag ingår eller för andra landsbygdsutvecklingsinsatser. En kompetens- och utvecklingscheck för företag får en tydligare koppling till det enskilda företags behov av kompetens- och utvecklingsinsatser.

Vi bedömer vidare att systemet med kompetens- och utvecklingscheckar är administrativt relativt enkelt, även om utbetalning sker i efterskott, eftersom antalet fakturor för köp av en tjänst är relativt begränsat och avser oftast en engångsinsats under en kort tidsrymd. Kompetenschecken kan ses som ett led i att minska den administrativa bördan för små företag. En ytterligare förenkling för de allra minsta företagen vore att utbetala åtminstone viss del av medlen i förskott.

Kostnader och finansiering av förslaget

Kostnader

Kostnaderna är svåra att uppskatta men ett räkneexempel kan utgå från den enkät som skickades ut till företagen.

På frågan E7 om företaget planerar att utöka sin verksamhet svarar 42% av företagen i storleksgruppen 0-19 anställda att de har för avsikt att söka stöd för bl.a produktutveckling, marknadsföring eller för andra kompetensutvecklingsaktiviteter, dvs sådana insatser som skulle kunna vara stödgrundande för en kompetens- och utvecklingscheck. Om detta skulle vara representativt på hela gruppen företag 0-19 anställda (1040 företag enligt SCB) så skulle omkring 400 förädlingsföretag tänkas söka detta stöd.

Om varje företag får 20 000 kr blir kostnaden omkring 8 mkr. Om kompetens- och utvecklingscheckar införs för alla företag på landsbygden ökar kostnaderna naturligtvis men det är i dagsläget svårt att bedöma hur mycket.

Finansiering

Stödet föreslås ingå i det kommande landsbygdsprogrammet, (2007-2013). För närvarande är dock storleken på budgeten osäker. Vi kan inte heller i dagsläget med bestämdhet säga om den föreslagna stödformen kommer att kunna stödjas inom ramen för kommande regelverk eftersom detta ännu inte beslutats.

7. Utvärdering samt projekt för marknadsinsatser

Bakgrund

Det har genomförts och bedrivs även idag många projekt med syfte att underlätta för små livsmedelsföretag att nå ut på marknaden, distribution av produkter, logistik, regionala / lokala varumärken, få fram nya produkter etc⁴⁰. Flertalet av projekten är av lokal / regional karaktär för att lyfta fram produkterna i området. Ett exempel är Bondens egen marknad som har fått bra gensvar från både producent och konsument men detta är ofta punktinsatser även om de återkommer årligen. Punktinsatserna bedöms kunna få efterföljande effekter genom att produkterna blir kända. Det har även på många håll tagits fram regionala / lokala varumärken. Konsumentens kunskap om utbudet måste öka om man ska kunna efterfråga produkter så att handeln tar in dessa.

Marknadsinriktade insatser framfördes av deltagarna i fokusgrupp ”Kartan”⁴¹ som ett viktigt område att utveckla. Följande hinder och möjligheter har identifierats:

Hinder

- Brister i signalsystemen mellan konsument, handel och företag och vice versa
- Kanaler – ofta ointresse hos handeln
- Marknadsföring
- Produkter/förpackningar
- Handelns styrka vid inköp, ex. vis egna varumärken, svårt att komma in
- För litet utbud av produkter
- Kraven på offentlig upphandling misstolkas ofta

Möjligheter

- Affärsmässighet i affärsutvecklingsarbetet
- Marknadsutveckling, nya sätt att sälja, ”salumarknad”, nya marknader
- Stort intresse från marknaden
- Nyföretagandet på landsbygden ökar
- Kund (konsument) efterfrågan
- Många goda exempel som kan lyfta hela systemet, exempel....

Konsultföretaget Ipsos-Eureka genomförde på uppdrag av SLU, HS, LRF Axfood, Ica samt länsstyrelserna i Dalarna, Värmland, Östergötland, Gotland, Halland och Kronoberg en undersökning om lokal och regional mat⁴². Undersökningen omfattade producenter, handel

⁴⁰ Bilaga 5 Kartläggning av projekt

⁴¹ Bilaga 2 Rapport från fokusgruppsmöte ”Kartan”

⁴² Lokal och regional mat, en studie om konsumenters, producenter och handelns inställning och erfarenhet av lokal och regional mat. Ipsos-Eureka/ Regional Mat, 17 juni 2004.

och konsumenter. Undersökningen har sammanfattat förutsättningarna för att stärka den lokala och regionala matens ställning genom att:

”Konsumenterna förstår de tydliga mervärdena (kvalitet, smak), får garantier för spårbarhet och djuretik samt kan hitta maten i dagligvaruhandeln.

Producenterna ökar sin kunskap om marknadsföring och försäljning. De små behöver hjälp att utveckla nätverk medan de stora har behov av att bygga starka varumärken.

Handeln erbjuder självständiga och starka varumärken som efterfrågas av konsumenterna och som uppfyller hygienkrav samt presterar en intressant volym och lönsamhet.

Att utveckla konsumentens kunskap om och intresse för mat av god kvalitet stimulerar efterfrågan på lokal och regional mat. Att arbeta med tydliga och ärliga avsändare av den lokala och regionala maten är en mer framkomlig väg än att lägga kraft på att ta fram formella definitioner av begreppen.”

Förslag med inslag av marknadsinriktade insatser framfördes av länsstyrelsernas handläggare vid en konferens Jordbruksverket höll med länsstyrelserna den 17-19 november 2004 på Sånge Säby. En av programpunkterna var frågan hur man bäst stödjer entreprenörer, nyföretagande och utveckling i befintliga företag på landsbygden. Från länsstyrelsernas sida fördes fram åtgärder som rådgivning, affärsplansutveckling, förstudier och analys av företagets resurser, underlätta bildandet av nätverk/företagsgrupper, mentorer/konsulter mm.

I SOU 2004:119 föreslås i avsnittet om Hållbar livsmedelskonsumtion: *”Regeringen bör ge stöd till utveckling av strukturer som fungerar långsiktigt på marknaden och som gör det möjligt för små producenter att få avsättning för sina produkter hos stora upphandlare”*

Förslag

Jordbruksverket kommer att inom ramen för utvärdering av landsbygdsåtgärder genomföra en utvärdering av projekt inom området småskalig livsmedelsförädling bl.a i syfte att se över möjligheterna att starta ett nationellt marknadsinriktat projekt vars slutmål ska vara att öka handelns och konsumenters efterfrågan på produkter från småskaliga livsmedelsförädlare. Ett sådant projekt bör involvera hela kedjan producent-handel-kund / konsument.
--

Motiv till förslaget

Utifrån ovanstående bakgrundsbeskrivning bedömer vi att det kunde vara värdefullt att genomföra en samordnad nationell satsning på detta område. Mycket kunskap om dessa frågor har byggts upp på lokal och regional nivå och vi bedömer att det är viktigt att ta vara på detta och om möjligt lyfta upp det på en nationell nivå.

Ett första steg är att sammanställa och utvärdera projekt som genomförts på detta område. Nästa steg är att om man i utvärderingen finner att det är möjligt att genomföra ett nationellt projekt, skissa på hur ett sådant skulle kunna genomföras. Syftet ska vara att öka avsetningen av produkterna. Det är viktigt att involvera hela kedjan producent-handel-kund / konsument i arbetet. Detta betyder bl.a. att projektet även bör innefatta frågor om logistik och distribution. Möjligheten att jobba mer med EU:s namnskydd för traditionella livsmedel och jordbruksprodukter (skyddade ursprungsbeteckningar, särartsskydd, geografiskt skyddade produkter) kan eventuellt vara en av flera framkomliga vägar. En annan är att på olika sätt verka för att fram nya produkter, vilket exempelvis skulle kunna utvecklas i samarbete med

kockar och/eller utländska inspiratörer. Det finns på sina håll starka kopplingar mellan småskaligt producerade livsmedel och turism vilket bör kunna vidareutvecklas. Det finns också många goda exempel som bör spridas på ett aktivt sätt, t.ex genom seminarieserier och liknande. Vidare bedömer vi att det är viktigt att utveckla nätverk dels mellan olika producenter men även söka former för att utveckla nätverk mellan de olika leden i hela kedjan från producent till konsument. Nätverken utvecklas bäst genom att deltagarna har en konkret uppgift att arbeta med. Ett projekt där deltagarna känner verkligt engagemang kan skapa grunden för nätverkssamarbete när det gäller ren affärsverksamhet.

Kostnader och finansiering av förslaget

Kostnader

Det har genomförts ett stort antal projekt inom området småskalig livsmedelsförädling. Möjligheten att utvärdera alla under en begränsad tid kräver stora resursinsatser. Det kan även behövas särskild expertkompetens utifrån. Vi bedömer att kostnaden kan bli omkring en miljon kronor. Kostnaden för ett eventuellt nationellt projekt är svår att uppskatta. Erfarenheter visar att insatser på marknadssidan behöver vara långsiktiga för att få genomslag. Ett projekt av denna karaktär bör dock pågå i kanske minst 5 år, kanske ännu längre. I ett projekt med så lång tidshorisont bör ingå en plan för hur en kontinuerlig utvärdering ska genomföras, man bör emellertid beakta att projektkostnaderna därmed också ökar.

Finansiering

Som ovan nämnts kommer Jordbruksverket att genomföra utvärderingen. Detta avses att ske inom budgeten för utvärdering av nuvarande miljö- och landsbygdsprogram. Ett eventuellt projekt kommer sannolikt att kunna finansieras genom kommande landsbygdsprogram. För närvarande är dock storleken på budgeten osäker. Vi kan inte heller i dagsläget med bestämdhet säga om ett eventuellt projekt kommer att kunna stödjas inom ramen för kommande regelverk eftersom detta ännu inte beslutats.

Kostnadsuppskattning och finansiering

Vissa kostnader uppstår som engångskostnader, andra förslag är tänkta att genomföras under flera år och förslag 1 är beroende av livsmedelsföretagarnas initiativ och beräkningar.

Förslag	Första året alternativt engångskostnad, mkr	Fleråriga åtaganden, mkr/år	Finansiering
1. Stimulera branschsamverkan	?	?	LBU 2007-2013
2. Ökad samverkan mellan tillsynsmyndigheterna på livsmedelsområdet			Inom ramen för ordinarie tillsynsmyndigheter
3. Införande av kursplaner för livsmedelshygien	1,0	1,0	Förstärkning av Livsmedelsverkets ordinarie anslag.
4. Webbplats för kunskapsspridning	1,0	0,5	LBU 2007-2013 + drift
5. Grundstöd till kompetenscentra för småskalig livsmedelsförädling	10,0	10,0 ?	Statsbudgeten 2005 Utgiftsomr 23, anslag 43:16
6. Kompetens- och utvecklingscheckar	?	8,0 ?	LBU 2007-2013
7. Utvärdering samt projekt för marknadsinsatser	1,0	5,0 ?	LBU 2000-2006 och LBU 2007-2013
Summa	13,0 +	24,5 +	

Bilagor

- Bilaga 1: Regeringsuppdrag Jo2004/1164
- Bilaga 2: Rapport från fokusgruppsmöte 'Kartan'
- Bilaga 3: Rapport från fokusgruppsmöte 'Kompetensutveckling'
- Bilaga 4: Kartläggning av utbildningsaktörer
- Bilaga 5: Kartläggning av projekt
- Bilaga 6: Stödmöjligheter
- Bilaga 7: Enkät till småskaliga livsmedelsförädlare och slakterier
- Bilaga 8: Enkät svar – Kunskapsbehov, inlärningsform och stöd i småskalig livsmedelsförädling på landsbygden
- Bilaga 9 Aktiv dialog med berörda aktörer